

אסיף

מנהגים והנהגות

לחסידי חב"ד

סיום הידיה - עד יום השנה
מעגל
החיים

תמו

ראשית דבר

ברגש נהלך עם כניסתנו להיכל הפנימי של חסידות חב"ד, בהופעתו של "אסיף מנהלים והנהגות לחסידי חב"ד" - חלק "מעגל החיים", המקיף את ההנהגות הקשורות לאורח החיים החל מלידה ועד ל"שמחות" וארציט.

האסיף אינו ספר הלכה. צבור בתוכו כל דבר המייחד את הנהגתם, התנהגותם והליכותיהם של חסידי חב"ד באשר הם - החל ממנהגים שיסודתם בהררי קודש בהוראת רבותינו נשיאנו, וכלה בהנהגות טובות שהטמיעו ציבור אנ"ש והתמימים באורח חייהם החסידיים חב"דיים - 'בעיקר אלו שיש בהם חידוש' בהשוואה ל"מנהג העולם" (= עזות אשכנז), הנוהג כולו או רובו או חלקו הגדול באופן אחר, כשבכלל זה גם הוראות והכרעות בשאלות התנהגות שיש בהן חילוקי דעות שרבותינו נשיאנו גילו דעתם לצד או לאופן מסויים.

ידוע שבשדה המנהגים רבו הדעות וניכרים בו היטב אדי להט הוויכוח החסידי, המונע מתוך רצון עז של חסידים 'להתקשר' ולכוון לכוונה האמיתית של רבותינו נשיאנו. לכן הננו להבהיר: לא באנו כאן להכריע ולא לנסות לכאן או לכאן; נהגנו במנהג המאספים. מלאכת הליקוט והעריכה נעשתה כדי לפרוש את התמונה כולה על פרטיה ודקדוקיה, מתוך השתדלות שלא לדלג על שביב מידע. מכאן ואילך - יעשה כל אחד כהכרעת רבו או המשפיע שלו.

המנהגים וההנהגות שנאספו ב'אסיף' דורגו לשלושה סוגים:

א. מנהגים שנחתמו בחותמו של מלך: אלה המפורשים בתורת רבותינו כהוראה לרבים, כמויגם אלה שנעתקו מ"ספר המנהגים" ואלה שעליהם הורה כ"ק אדמו"ר בשיחות המוגהות או באגרותיו (כהוראה ברורה לכלל) - **באו באותיות מודגשות ובולטות.**

ב. הנהגות שמקורן בשיחות שלא הוגהו, או במכתבים לאנשים פרטיים, או הנהגות שנלמדו ממשמעות הדברים בתורת רבותינו נשיאנו באיזהו מקומן (בדיונים בבמות העין והמשא ומתן התורני בקובצי החידושים וההערות ושאר פולמוסי המחקר שליכבו התמימים ואנ"ש באמצעי המדיה השונים, או מסקנות אליהן הגיעו מחברי ספרים וחוקרים חסידיים שונים וכדומה), וכן הנהגות שפשטו "מתוך הציבור" גם ללא מקור וסמכות ברורה - כל אלה **באו באות בלתי מודגשת.**

ג. מנהגי רבותינו נשיאנו שנהגו בהם לעצמם, ומנהגי חסידים הראשונים המפורסמים באשר הם - צוינו גם כן. מן המפורסמות הוא שלא תמיד ניתנה

א. ציטוט מתוך הקדמת "ספר המנהגים" - חב"ד. הדגש הוא, מן הסתם, על שינוי וחידוש על פני קהילות אשכנז. כיון שכן לא נכנסו דינים המובאים בשריע ונשיא כלל, ותוצאותיהם.

הרשות לכלל הציבור להתחקות אחר מעשיהם של רבותינו נשיאנו קדושי עליון³ וגם לא תמיד ניתן לראות במעשי גדולי החסידים כהוראה לכלל - אך כיון שבין כך ובין כך תורה היא וללמוד אנו צריכים, על כן נאספו הנהגות קודש אלו גם לאסיף, אך אלה באו באותיות מיוחדות ומוקטנות ובהזחת השורות.

במקרים שבהם קשה היה לקבוע מסמרות אודות ההנהגה בפועל, או שהנהגה איננו אחיד ומוחלט בין כל קהילות אנ"ש ופעמים שאף נתון בוויכוח - בא הנוסח בלשון לא החלטית, כגון "יש שנהגו" "רבים נוהגים" וכדומה.

לכל מנהג או הנהגה צוין המקור, ולרבים מהם נעטרו הערות מחכימות לפי הנדרש.

על אף שבאנו כמאספים ולא כקוצרים ומכריעים, אין זה אסיף כעמיר גורנה וכלאחר יד; עבודת חריש גדולה נעשתה כאן ובעמל תורה של שנים, כפי שיווכח המשתמש והמעייין, ובתוספת מרובה גם בהערות שבשוליים, בהם הובאו כל המידעים וההשלמות הנצרכים למעשה שהוא העיקר.

ונפרט את עיקרי המעלות:

- הסידור והעריכה והשיבוץ של כל מנהג נוהג והנהגה נעשו במלאכת מחשבת (החל מהורתם והולדתם הרעיוני וסדר השתלשלותם), כשהכל מתכנס מקשה אחת לניסוח מסודר ומופתי, דְּכָר דְּבוּר על אופנו כשולחן ערוך שהושם בפה.
- נעשה מאמץ אדיר לברור כל פרט ופרט, מתוך אלפי ספרים קונטרסים ופרסומים, בכל תצורה שהיא ומכל הזמנים בכל שבעת דורות חב"ד.
- רבבות הפרטים העדויות והרישומים זוקקו ונופו לכדי סולת נקייה, תוך כדי ליבון סתירות ויישובן - ובפני הקורא הוגשו המסקנות על בורין; התנהגויות או אמירות שנראות היו על פניהם כסותרים או כחלקיים הושלמו מתוך עיון וחקירה - עד לקבלת מסכת בהירה ומתוקנת.
- לכל פרט ופרט צורף מראה מקום מדויק כדי לאפשר לכל אחד לבדוק ולעיין.
- הערות השוליים מתמקדות ומנוסחות גם הן בשפה תכליתית, תוך מניעה מלהלאות את הקורא בפלפולים ובטעמי המנהגים שמבלבלים ומסיטים מדרך העשייה.
- כפועליוצא מהגישה ממוקדת מעשה - צוינו כל שמות הרבנים ומורי הצדק שחיו דעתם בנושא הנדון, כך יוכל המשתמש לעשות לו רב.
- האחריות המעשית הייתה נר לרגלנו: הנהגות שהיצמדו לניסוחן המקורי עלולות להביא לכלל תקלה או אי הבנה בנושאים עד כדי חשש להיכשל בגופי הלכה או פגיעה בשלמות הגוף והנפש - במקרים אלו הוצבו בסמוך אותות

ב. ראה על כך להלן ב"חג האסיף" עמ' 46.

ואיתותים, להזהיר ולכוון לפעול בשיקול דעת יתירה ולעשות שאילת חכם או רופא או מומחה.

- פעמים שנמצאו במקורות מנהגים והנהגות חשובים, אך יחד עם זאת נוכחנו כי התפשטותן לא הייתה מוחלטת, ורבים וטובים מתוך רבנים ומורי צדק לא אימצו מסיבות שונות. במקרים אלה הבהרנו הבהר היטב את תמונת המצב, כדי שלא לקבל את הדברים כהוראה מוחלטת שאין בלתי.
- בהערות באות השלמות נצרכות שעלו תוך כדי חיקור ועיון, ולא פעם עירבנו שיקול דעת (בהתייעצות עם רבנים) והשלמנו נדבך והנחיות חשובות².

עוד על מתכונת האסיף וייעודו, לאור מחשבת היהדות החסידות ותורת רבותינו נשיאנו ובמיוחד כ"ק אדמו"ר - הרחבנו במאמר המבוא "חג האסיף".

להעשרה וכמבוא עיוני-מחשבתי הוספנו קונטרס המאגד את שיחות הקודש של הרבי, המבארות בעומק וברוחב את מהותם של "מנהגי ישראל" ואת כל הקשור לחלקים בתורה שלא "באים כסדרם". הקונטרס חיבר בין השיחות שנאמרו ופורסמו בהתייחסות לכמה סוגיות, באשר בריחיתיון אחד להם, כאשר יראה הקורא.

כהמשך לחלק זה של "מעגל החיים", יבואו בעתיד בע"ה גם החלקים: "מעגל השנה" ו"מעגל השבוע", שיקיפו בע"ה את כל הנהגות ומנהגי חסידי חב"ד בכל המעגלים.

על העבודה שקדו צוות של רבנים מורי צדק ותלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה, בראשות העורך האחראי הרב מנחם מענדל והבה שליט"א, מו"צ בבי"ד רבני חב"ד, אשר עמל על הכתיבה הניסוח העיון החקר וההכרעה. וכל דבר הצריך הכרעה או בירור הובא לפני הרה"ג הרה"ח רבי טוביה בלוי שליט"א, מזקני רבני חב"ד באה"ק, אשר ידיו רב לו בחקר מנהגי חב"ד וזכה להוראות והדרכות רבות בכתב ובע"פ ב"יחידויות" מכ"ק אדמו"ר זי"ע בעניינים אלו, וכן יצק מים על ידיו של הנודע בשיעורים, ראש וראשון להפצת פסקי ומנהגי רבותינו נשיאנו הגה"ח רבי חיים נאה זצ"ל ועל ידיהם של זקני, רבני ומשפיעי חב"ד של הדור שלפניו.

ויהי רצון שההתעסקות במנהגים והקפדה על קיומם יסיפו כוח ואומץ בקיום התורה והמצוות בהידור ובשמחה, ויאחדו וילכדו את קהילת אנ"ש והתמימים לכוון לב ומוח לרצונם הקדוש של רבותינו נשיאנו ולזרז ולקרב ביאת גואל צדק ואיש לאחיז יאמר חזק.

חזק הוצאה לאור

ה' טבת תשע"ט

ג. לדוגמה: חתן המבקש להתפיל בסידור כ"ק אדמו"ר בשהותו בבית חייו, וחתנתו תתקיים כמה ימים אחר כך בהגיעו למקום החתונה – הצענו שיעשה זאת ביום שאומרים בו תחנון, כי ביום שאין בו תחנון תפילת "על חטא" היא כסתידה.

תוכן עניינים

13..... חג האסיף

55..... לקט שיחות

85..... פרק א - לידה

סגולות ללידה קלה - 85 • בעת הלידה - 86 • לאחר הלידה - 88 • הנקה - 93

95..... פרק ב - אות בספר־התורה של ילדי ישראל

99..... פרק ג - נתינת השם

110..... פרק ד - ברית מילה

בין הלידה לברית - 110 • קביעת זמן הברית - 113 • מקום ושעת עריכת הברית - 116 • המוהל - 119 • הסנדק - 120 • "קוואטער" - 122 • "כסא של אליהו" - 123 • יום הברית - 124 • סדר הברית - 127 • אופן עשיית הברית - 134 • סעודת הברית - 136 • דמי קדימה לשיבה - 137 • השתדלות במילת ילדי ישראל - 138 • מילת גר - 138

139..... פרק ה - פדיון הבן

זמנו - 139 • חמשה סלעים - 140 • אמירת תחנון - 141 • סעודת הפדיון - 141 • סדר הפדיון - 142

143..... פרק ו - חינוך עוללים ויונקים

158..... פרק ז - תספורת ראשונה ("אפשערעניש")

המנהג - 158 • חינוך למצוות - 158 • זמן התספורת - 160 • תספורת בל"ג בעומר - 161 • ימים שאין מסתפרים בהם - 163 • חגיגת התספורת - 164 • התספורת - 166

169..... פרק ח - הכנסה ל'חדר' ולימוד האותיות

זמנה ומעלתה - 169 • מנהגי ההכנסה ל'חדר' - 172 • לימוד האותיות והנקודות 177

פרק ט - בן חמש למקרא.....181

תחילת לימוד החומש - 181 • לימוד כל החומש - 182 • התחלת הלימוד בספר ויקרא - 182 • לימוד על הסדר - 183 • ללא דילוגים - 183 • לימוד ההפטרות - 184 • הסברת החומש - 184 • לימוד פירוש רש"י וסגולותיו - 184 • הסברת ענייני הגשמה - 185

פרק י - גיל חינוך.....186

את מי מחנכים? - 186 • למה מחנכו? - 187 • הקניית ערכים - 200 • חינוך למידות טובות - 201 • חדר הילדים - 205 • "צבאות השם" - 207

פרק יא - דרכי החינוך.....209

כללי החינוך - 209 • אופן החינוך - 212 • היחס למחונך - 215 • אופן לימוד התורה - 219 • חוברות וספרים חינוכיים - 223

פרק יב - חובת החינוך.....227

להתחיל מקטנות - 227 • חובת ההתעסקות בחינוך - 227 • חובת האם - 229 • בראש סדר העדיפויות - 230 • אופן החינוך - 232 • בחירת מוסד חינוך - 237 • ילדים עם קשיים - 239 • חינוך ילדי אחרים - 242

פרק יג - בת מצוה.....243

השמחה ביום הבת־מצוה - 243 • חגיגת הבת־מצוה - 243 • נתינת צדקה - 244 • החלטה טובה - 245 • פרק התהילים החדש - 246 • השלמת המנהגים - 246

פרק יד - בר מצוה.....247

ההכנות לבר־מצוה - 247 • הנחת תפילין - 249 • יום הבר־מצוה - 252 • קריאת התורה - 257 • חגיגת הבר־מצוה - 259

פרק טו - תפילין.....263

התפילין - 263 • תפילין דרבינו תם - 269 • תפילין דשימושא רבה וראב"ד - 271 • החייבים בהנחת תפילין - 273 • סדר הנחתן - 279

פרק טז - יום־הולדת 287

מעלת יום־ההולדת - 287 • קביעת התאריך - 288 • הכנה לפני יום־ההולדת - 290 • "מנהגי יום־הולדת" - 290 • מנהגים נוספים - 302 • יום־הולדת הילדים - 305 • מתנות - 307 • יום־הולדת רוחני - 308 • יום־הולדת של צדיק - 309

פרק יז - חובת התמימים 313

לימוד בישיבה - 313 • ישיבת "תומכי תמימים" - 317 • יסודות הישיבה - 318 • חובת התמימים - תפילה - 320 • לימוד התורה - 324 • לימוד הנגלה - 336 • לימוד החסידות - 340 • עבודה פנימית - 343 • "עשה לך רב" - 348 • חבר טוב - 349 • התקשרות - 350 • שמירת הסדרים - 351 • התנהגות - 352 • שבת ויום־טוב - 359 • מחוץ לסדרי הישיבה - 361 • נסיעה לרבי - 367 • כתיבה לרבי - 368 • שירות בצה"ל - 369 • במעגל השנה - 369 • לימודים בבית־חיינו - 374 • "נרות להאיר" - 377 • "מרכז שליחות" - 387 • תלמידים השלוחים - 391 • את"ה - איגוד תלמידי הישיבות - 396

פרק יח - "יורה יורה" - סמיכה לרבנות 398

קבלת סמיכה - 398 • אופן וסדר הלימוד - 399 • לימוד הלכה בכולל - 401 • מורה־הוראה בפועל - 401

פרק יט - שידוכים 403

הכנה לשידוכים - 403 • גיל השידוכים - 404 • דחיית הנישואין מטעמים שונים - 406 • חובת ההתעסקות בשידוכים - 407 • חובת ההורים - 408 • יחס ההורים - 410 • סגולות למציאת השידוך - 411 • אופן ההתעסקות במציאת השידוך - 414 • סדר השידוכים במשפחה - 417 • בחירת השידוך - 419 • שמות שווים - 424 • שאלות שונות בשידוכים - 427 • הבירורים - 428 • בחירה בין הצעות - 434 • הפגישות - 436 • ההחלטה - 439 • גמר השידוך - 446

פרק כ - בין ה"ווארט" לחתונה 447

"ווארט" - 447 • קביעת זמן החתונה - 451 • הכנה לנישואין - 459 • ההנהגה

בין השידוך לחתונה - 460 • ביטול שידוך - 462 • הכנות לחתונה - 463 •
הכנות החתן והכלה - 469 • לימוד קודם החתונה - 471 • ההסתדרות לאחר
החתונה - 475 • שבוע קודם החתונה - 479 • "שבת איפרופעניש" - 480

פרק כא - נישואין.....483

יום החופה - 483 • ארגון החתונה - 490 • השתתפות בחתונה - 492 •
כתיבת הכתובה - 494 • קבלת פנים - 494 • 'תנאים' - 497 • לבושי
החתן - 497 • לבושי הכלה - 500 • מסדר הקידושין - 500 • שושבינים -
501 • סדר החופה - 503 • חדר יחוד - 510 • כיסוי ראש לכלה - 511 •
סעודת החתונה - 512 • "ירח דבש" - 516

פרק כב - שבעת ימי המשתה.....517

מנין שבעת הימים - 517 • ליווי של כבוד - 518 • ניצול הזמן - 518 •
תפילות - 519 • נתינת צדקה - 521 • סעודת שבע ברכות - 521 • שבת
שבע ברכות - 523 • היום השביעי - 524

פרק כג - הנהגות קדושה לאחר הנישואין.....525

סירטוק - 525 • חגירת אבנט - 526 • טלית גדול - 530 • קיטל - 533

פרק כד - מקוה וטבילה.....535

תיקוני המקוה - 535 • מקוה על גבי מקוה - 540 • מידות המקוה - 547 •
בניית מקוה - 550 • הטבילה - 554 • טבילת גברים - 555

פרק כה - כולל אברכים.....556

מטרת הכולל והלומדים בו - 556 • הלימוד בכולל - 560 • ניהול כולל -
565

פרק כו - מזוזה.....569

המזוזה - 569 • בית המזוזה - 570 • פתחים החייבים במזוזה - 571 • זמן
קביעתה - 572 • מקום קביעתה - 575 • נשיקה ונגיעה במזוזה - 580 •
בדיקת מזוזות - 580 • מזוזה לשמירה וסגולה - 581

פרק כז - מגורים.....582

קניית בית - 582 • בחירת מקום מגורים - 584 • הכניסה לבית - 585 • סדר
הכניסה לדירה - 586 • חנוכת הבית - 587 • יסודות רוחניים - 588

פרק כח - הבית היהודי.....591

ענה ראשונה - 591 • יום הנישואין - 593 • מעלת השלום - 593 • האחריות לשלום - 594 • היחס לקשיים - 595 • ויתורים למען השלום - 598 • השפעה - 600 • השכנת שלום - 602 • אופן ההשתדלות - 603 • פתרון סכסוכים - 604 • עבודה רוחנית ושלום-בית - 605 • נסיעה לרבי - 605 • סגולות לשלום-בית - 606

פרק כט - פריה ורביה.....609

התנהגות ההורים - 609 • מצוות עונה - 609 • מניעת הריון - 612 • עצות וסגולות - 621

פרק ל - הריון.....626

הסתרת ההריון - 626 • הודעה לרבי ע"ד ההריון - 627 • הנהגות בזמן ההריון - 627 • סגולות להריון תקין - 628 • בדיקות רפואיות במהלך ההריון - 631 • מצוות עבור העובר - 631 • מעוברת כ"קוואטער" או שושבינה - 633 • הפלה מלאכותית - 633

פרק לא - גירושין.....634

עיתי הגירושין - 634 • כתיבת הגט - 634 • נתינת הגט - 636 • לאחר הגירושין - 636

פרק לב - זיווג שני.....638

השתדלות במציאת זיווג - 638 • בחירת הזיווג - 639 • סגולות למציאת זיווג - 641 • מקום המגורים - 641 • שלום-בית - 641

פרק לג - תפארת זקנים.....643

חשיבות יום אחד - 643 • גימלאות ("ריטייערד") - 643 • כתיבת צוואה - 646

פרק לד - פטירה וקבורה.....649

השעות האחרונות - 649 • לאחר הפטירה - 650 • הורדת הנפטר לארץ ("אפהייבן") - 653 • המתעסקים עם המת - 654 • סדר הטהרה - 654 • סידורי הקבורה - 658 • תחילת דיני אבלות - 661 • קריעה - 664 • ההלויה - 666 • לאחר הלויה - 673 • סעודת הבראה - 675

פרק לה - שבעת ימי אבלות ואמירת קדיש.....677

האבלות - 677 • תפילה - 678 • קריאת התורה - 684 • בית האבל -
 686 • דיני אבלות - 687 • נישום אבליים - 689 • שבת שבתוך השבעה -
 693 • לימוד משניות בשבעה - 696 • תהלים בשבעה - 696 • חג שמפסיק
 שבעה - 697 • חג שלא מפסיק שבעה - 697 • סדר הקימה מהשבעה -
 698 • הקדיש - 698

פרק לו - הקמת המצבה.....702

מימון הקמתה - 702 • נוסח המצבה - 702 • צורת המצבה - 707 • הקמת
 המצבה - 707

פרק לז - ירושה, עזבונות והנצחה.....709

הדפסת תורת מהמנוח - 709 • חלוקת כספי הירושה - 709 • ייעודי
 העזבונות - 710 • פעולות לעילוי הנשמה - 710 • ילד שנפטר - 712 • אופן
 הזכרת הנפטר - 713 • יום הולדת ופרקו בתהלים אחר הפטירה - 713

פרק לח - שלושים וי"ב חודש.....714

שלושים - 714 • י"ב חודש - 715

פרקלט - יארצייט.....735

קביעת היום - 735 • שבת לפני היארצייט - 736 • הוספה בתורה והחלטות
 טובות - 737 • הדלקת נר - 738 • תפילה - 739 • עלייה לקבר - 742 •
 יארצייט ראשון - 743 • יארצייט שחל בשבת - 743 • תענית - 745 • סיום
 מסכת - 745 • התוועדות ("תיקון") - 745 • עליה לקבר - 746

חג האסיף

חסידים בכל דור הוקירו במאוד את מנהגי חב"ד. היה זה סימן ההיכר הראשון לחסיד חב"ד כשנהג לפי מנהגי חב"ד. שמירת המנהגים נעשתה ונעשית מתוך קנאות ממש, לשמור ולדייק אף בקוצו של יו"ד בכל מנהג שהוא, מתוך הכרה שמקורם ברכוה"ק שמפיהם חיים. מנהגי חב"ד ייחדו ואיחדו את חסידי חב"ד לחטיבה אחת. אם ברצונך לעמוד על מהותו והשתייכותו של חסיד חב"ד, עקוב נא אחרי נוהגיו ומנהגיו, והבחנת מיד באיזו מדה הוא קשור לתנועה זו. השמירה על מנהגי חב"ד היא השער הראשון לכניסה לפני ולפנים של היכל חב"ד, ומהווה שלט המכריז וקובע: הנה לפניך איש חב"ד.¹

בסקירה התמציתית שלפנינו נפתח שער להיכל המנהגים. נאיר נתיב להבנת המשמעויות המורכבות והעוצמתיות של מנהגי ישראל, במטרה לעמוד על טיבם ומשקלם הסגולי. נגלול כאן בקצרה את ההיבטים ההיסטוריים וההגותיים שיצרו ויוצרים עולם מופלא זה, תוך התמקדות בנדבך הייחודי של "מנהגי ונהגי חב"ד" שעיצב ומעצב את אורח חייו של דור השביעי. הדברים ישמשו כמבוא להבנת מטרתו, מתכונתו ובשורתו של מאסף זה ויסייעו בעד הקורא לחוות ולחגוג את חג האסיף.

א. תוקפו של מנהג-ישראל

ידוע ההיגד "מנהג ישראל - תורה".² החשיבות שבקיום מנהגים ושימור "מנהג אבותינו בידנו"³ היא יסוד מוצק במסורת היהודית, בריח-תיכון בעם ישראל על שבטיו.

כבר במשנה ובתלמוד במסכת פסחים יוחד פרק שלם⁴ הנושא את הכותרת: "מקום שנהגו" - הן בחובת השמירה על מנהג הקהילות שונות.

ברור לגמרי כי 'עולם המנהג' הינו משמעותי מאוד ובעל תוקף רב. חשיבותו רבה כל-כך, עד שפעמים⁵ אף מכריע וגובר המנהג על הלכה הסותרת לו, כזו שנקבעה על פי כללי פסיקה 'מסודרים'.⁶

1. קטע זה הוא ציטוט ממנה שכתב הגאון החסיד רבי טוביה בלוי שליט"א לפני כיובל שנים - בטאון חב"ד, גל' 10, שבט תשכ"ז - במאמר סקירה בעקבות הופעת "ספר המנהגים - מנהגי חב"ד".

2. ראה תוד"ה נפסל מנחות כ, ב; מהרי"ל - הובא ברמ"א יו"ד ששע"ז סד; מנהגים ישנים מדורא ע' 153; שו"ע אדה"ז או"ח סוסק"פ, סתל"ב ס"א, סתרצ"ד סט"ז ועוד.

3. ראה ירושלמי פסחים פ"ד ה"א; ביצה ד, סע"ב; רמב"ם הל' קידוש החודש פ"ה ה"ה; ובספרי הפוסקים למכביר.

4. פרק רביעי.

5. ראה להלן הערה 46.

6. כללי ההוראה והפסיקה מהווים יסוד לאום נוסרת בשמירת התושבע"פ מדור לדור וקיומה, והם נדונו ונכתבו בדפי ההיסטוריה הפסיקתית מאז חז"ל שקבעו את י"ג מדות שבהן התורה נדרשת" ועד לספרים רבים שהוקדשו לנושא, ורבים הם ואי אפשר לפורטם. רשימה ממחיצה ומדיגימה - ראה להלן הערה 49.

מנין שואב המנהג את כוחו וסמכותו? שאלת יסוד זו יש לה היבטים רבים ומשמעותיים, והשלכות מהותיות ביותר בהלכות והליכות.

לא כאן המקום לפרוש את כל היריעה העמוקה והמקיפה בסוגיה כבדת משקל זו - אך על-מנת לשבר את האזון ולהבין עד כמה לא נחשב המנהג למשני ול'הלכה סוג ב', חלילה - נביא כמה וכמה היגדים ואמרים המופיעים בדברי חז"ל ובספרי גדולי ישראל ומהם ניתן ללמוד אודות משקלו הרב של המנהג:

אמר רשב"י: "אל תסג גבול עולם" ⁷ - אם ראית מנהג שעשו אבותינו, אל תשנה אותו! ⁸ ירושלמי: "אם יבוא אליהו (הנביא) ויאמר שאין חולצין בסנדל, אין שומעין לו, שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל והמנהג מבטל את ההלכה" ⁹ ירושלמי: "כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה - צא וראה מה הציבור נוהג, ונהוג" ¹⁰.

חז"ל: אמר לו רבי יוחנן לרב שמן בר אבא: ביצי (זכר) הבהמה שנתלשו ומחוברים בצורה רופפת לגוף הבהמה מותרים באכילה, אך אתה (שאתה מבבל, ושם נהגו לאסור אותם באכילה -) אל תאכלם, משום: "ואל תטוש תורת אמך" ¹¹.
חז"ל: פוק חזי מאי עמא דבר (=צא וראה מה נהג העם) ¹².

חז"ל: "נהרא נהרא ופשטיה - כל נהר מתפשט במקום שהוא רגיל שם, כלומר: כל מקום הולך אחר מנהגו" ¹³.

באברבנאל ומדרש שמואל ¹⁴: "שכן הרבים לא יטעו, וקול המון כקול שדי" ¹⁵.
מסכת סופרים: "אין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו: מנהג מבטל הלכה" ¹⁶.
רב שרידא גאון: "מנא לן דמנהגא מילתא היא? (=מנין לנו שמנהג, דבר חשוב הוא?) דכתיב: "אל תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים" ¹⁷.

7. משלי כב, כח.

8. ילקוט שמעוני, משלי, רמז תתק"ס, ד"ה אל תגזל דל.

9. ירושלמי יבמות, פ"ב ה"א.

10. ירושלמי פאה ז.

11. חולין דף צג עמוד ב - תרגום.

12. עירובין יד ע"ב, פסחים נד ע"א, ברכות מ"ה ע"א ועוד.

13. חולין יח ע"ב, וברש"י.

14. באבות פ"ג על דברי המשנה: "כל שרונה הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו".

15. ע"פ מלכים א-יח, מא; ישע"י יג, ד; דניאל י, ו' ("קול המון"). יחזקאל א, כד ("כקול שדי"). וראה ספר בן תהלים לר שמואל הנגיד (לונדון תרצ"ד - ע"ט). וראה מדרש שמואל לאבות בפירוש המשנה (פ"ג מ"י) כל שרונה הבריות נוחה הימנו כו'. נחלת אבות להר"י אברבנאל אבות שם. משנת חכמים לר"מ חגיז (ווארניצק תצ"ג) סימן רעז (סג ריש ע"ד).

16. פרק יד הט"ז.

17. טור חו"מ שס"ח.

רבי מיימון אבי הרמב"ם: "אין להקל בשום מנהג ואפילו מנהג קל... וכתב רבינו נסים במגילת סתרים כי כל מנהגי האומה באלו המנהגות כמו זה: הראש כראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה - אותם המנהגות אין לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים, ולא יבזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא ע"ה: ואל תטוש תורת אמוך, דת אומתך אל תעזוב. ובקבלות הגאונים ראשי ישיבות נזכרו מנהגים כמו אלה בהנהגותיהם בסיפוריהם ולא יתבזה דבר ממה שעשו הקדמונים"¹⁸.

הרמב"ם: "כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם"¹⁹ ר"ת: "מנהגם של הקדמונים - תורה הוא, שלא הכל נכתב בתלמוד, שהרי כמה דברים קבלה בדיננו"²⁰.

רבי טוביה ב"ר אלעזר בעל הלקח טוב: "מה שנהגו לתקוע בלחש - על אלה המצוות שלא בתורה נאמר: שאל אביך ויגדך - שהם קבלה בישראל דור אחר דור"²¹. ראשונים: "מנהג אבותינו תורה הוא"²².

הרשב"א: "אפילו מנהג נשים זקנות בישראל אין כח ביד ששים רבוא מישראל לבטלו"²³. מהר"ל: "אמר מהר"י סג"ל: אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאין מורגלים שם. וסיפר לנו מעשה בעצמו שהיה שליח ציבור פעם אחת בקהלת רעגשפורג בימים הנוראים, והיה מנגן כל התפלה כמנהג מדינת אושטרייך כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהיו אומרים הפטרה בניגון בני ריינוס. ואמר שבאותו פעם היה הוא אומר סליחה "אני המדבר" אשר יסד רבינו אפרים לומר לתפלת מוסף, וסדר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו אפרים המחבר אשר מנוחת כבודו שם. ואמרו המנהיגים אליו, שאין מנהגם לומר אותה הסליחה. ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל. לימים מתה בת הרב ביום כפור, והצדיק הרב הנזכר עליו הדין - שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום!"²⁴. רמ"א: "אין לבטל מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבעו"²⁵.

18. בפירוש המיוחס לרבי מיימון הדיין, אביו של הרמב"ם, ביחס למנהג אכילת "סופגנין" בחנוכה - בתוך: שריד ופליט, עמ' 7-8.

19. הקדמת הרמב"ם למשנה תורה.

20. ספר הישר לר"ה, מה, ו.

21. פסיקתא זוטא פ' אמור.

22. ראה הנסמן לעיל הערה 4.

23. שו"ת ארי' דבי עילאי (להר" ארי' לייב ליפשוץ) חו"ד סי' יט, ושו"ת השיב משה ס"ג בשם הרשב"א. וראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' ט: "כל דבר שיש בקבלה ביד הזקנים והזקנות מעמנו ... אין קבלה פושטת ביד עמנו רק שקבלו אותה דור אחר דור עד משה רבנו ז"ל עליוהשלום או עד הנביאים".

24. ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות יום כיפור אות י"א.

25. או"ח סי' תרצ ס"ז.

רעיון הלוח מסופר¹⁰⁵ שהיה זה בשנות ה'פיים' כשראה הגאון רבי חיים נאה שמתוך אילוף גם בתוככי קיבוצי חב"ד משתמשים ב"לוח ארץ ישראל" שהיה אז הלוח הפופולרי לבתי כנסיות וקהילות - התקומם על כך והודיע כי מעתה יערוך לוח מיוחד הכולל דינים ומנהגים למעגל השנה על פי מנהג חב"ד. אמר ועשה. כך, החל משנת תש"ה, התמיד במפעלו עד פטירתו. אחר כך עבר המפעל לידי בנו הגאון רבי ברוך. הרבי שביד מאוד את רבי חיים נאה סמך את ידו על המפעל, ואף הגיה את הלוח כמה פעמים בשנות ה'יודים'. ערוך זה היה עוד אמצעי בביסוס מנהגי חב"ד בהשתתפות מסוימת ובעידודו של הרבי.

ילקוט מנהגים - כ"ק אדמו"ר זי"ע ליקט וערך במשך שנים רבות רשימות ו"ילקוטים" של מנהגי חב"ד, ומשנת תש"ח ואילך החל להדפיסם כהוספות לקונטרסי המאמרים של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, כאשר אלו פורסמו בקונטרסים בודדים בשעתם. עם פרסום מאמרים לקראת חגים ויומין דפגרא, הופיעו בשיטתיות (בד"כ כהוספה בסוף הקונטרס) רשימות של לקט מנהגים הרלוונטיים לאותם יומין דפגרא.

נראה הדבר, וחשוב לציין, כי מתכונת זו של פרסום מנהגים באמצעות ה"ילקוטים שבסוף הקונטרסים" הביאה עמה חידוש; אם עד אז מקור הסמכות של כל מנהג והוראה למעשה היה האדמו"ר הריי"ץ בלבד, והם שועתקו לפרסום מתוך ה'רשימות' בהן תועדו הנהגות הריי"צ והכרעותיו למנהג, או בשיבוץ תשובות שקיבל הרבי לשאלות ששאל ("מענות קודש") את כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ - הרי שמאז שהחלו להתפרסם ה"ילקוטים" כבר היו ניכרות תוספות רבות שהם פרי יצירתו והכרעותיו של הרבי או אפילו מנהגים שהנהיג בעצמו באופן תקדימי לכאורה. אמנם יש להניח - בהקבלה לעדותו של הרבי כלפי המנהגים המופיעים בלוח "היום

יום" שהבאנו לעיל בסמוך - ש"כל ההנהגות הוכנסו ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"ץ והיו נגד עיניו קודם ההדפסה", אך ההתערבות של (דעת) הרבי עצמו הייתה משמעותית יותר ויותר מפרסום לפרסום, ולא היה זה מעשה "ליקוט" בלבד כפי שעשוי להבין הקורא.

הגדה של פסח - בשנת תש"ו פרסם הרבי את "הגדה של פסח עם ליקוטי טעמים ומנהגים" - אשר בנוסף לגילוי האור העצום בנושאי ההגדה וביאורה - שימשה כר נרחב ומופלא לפרסום מנהגי חב"ד, לא רק אלה הקשורים לליל הסדר ולחג הפסח, אלא אף מנהגים אשר קנו שביתה בליל הסדר ובנוסח ההגדה, אך נהוגים במשך השנה כולה (כמו מנהגים הקשורים לברכת המזון) או בשבתות ומועדי השנה (כמו מנהגי קידוש ועוד).

ספר המנהגים - מנהגי חב"ד - יצא לאור בשילהי שנת תשכ"ו, הכיל את "מנהגי חב"ד שלוקטו ממכתבי ורשימות נשיאי חב"ד והוראות שלהם בעל פה"¹⁰⁶.

הרבי באגרת קודש שלו¹⁰⁷ עוד מקיץ תשט"ז מתייחס ליוזמה זו וכותב: "במענה למה שכתב שאינו בקי במנהגי חב"ד וכו' ושואל אם יש ספר בו נקבצו המנהגים בזה - הנה אף שמכילים זה להדפסה, אבל עדיין לא בא לפועל, ונדפסו המנהגים בכמה מהקונטרסים, מנהגי פסח, בהגדה של פסח הוצאת קה"ת, מנהגי אלול ותשרי במחזור השלם של הוצאת קה"ת, וכיו"ב, כן נשלח לו בפ"ע לוח "היום יום" שגם בו כמה מנהגים וכמצוין במפתח, ובטח תהי' עינו טובה גם בשל אחרים להודיעם ג"כ ממנהגים אלו וזכות הרבים תלוי בו".

אגרת זו מתארת היטב את המצב שנוצר משהתקבצו עוד ועוד "לקוטים", "לוחות", "רשימות" וכדומה, והעדר כינוס מסודר של כל אותם פרסומים, והרבי סמך ידו על יוזמת ההוצאה לאור של "ליקוט מנהגי חב"ד"¹⁰⁸ ... ליקוט המנהגים שבקונטרסים¹⁰⁹.

הרה"ת ר' מנחם זאב ז"ל הלוי גרינגלאס ויבלחט"א הרה"ת רי"ל שי' גראנער שינסו מותניהם והחלו במלאכת הקיבוץ של כל המנהגים לפונדק אחד מסודר. כאמור, חלק הארי כבר נעשה ע"י הרבי בעצמו, באמצעות ה"לקוטים" שהם מקיפים את רוב המנהגים שנכנסו לספר המנהגים (כשעליהם נוספו עוד הרבה קטעי מכתבים וכו' של הרבי).

על פי השמועה, חשף הרבי את זרוע קדשו והעניק אפשרות לעורכים להציץ ולקבץ עמרים גם מתוך אוצרות הרשימות האישיות שלו, שספונים היה במחברותיו שבמגירת שולחנו, וכך נכללו תחת קורת גג "ספר המנהגים" כל המנהגים שפורסמו כבר עד אז בהזדמנויות שונות ומגוונות וגם מנהגים שעדיין לא שופם הדפוס.

כפתיח מקדים לכל המנהגים שבספר, נדפסה הוראה כללית המציגה את הפרופיל של אחד מבסיסי הסמכות של מנהגי חב"ד: "נוהגים"¹¹⁰ על פי הדינים ומנהגים שנדפסו בסידור רבנו הזקן, אף שבכמה מהם הכריע נגד השולחן ערוך שלו, אבל כבר מבואר שיש לנהוג כהסידור מפני שהוא חובר באחרונה"¹¹¹.

106. מתוך דף השער.

107. אג"ק ח"ג עמ' רצז, כ"ד תמוז תשט"ז.

108. אג"ק חט"ו עמ' ריט.

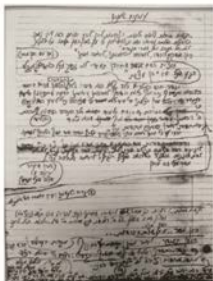
109. אג"ק ח"ד עמ' קטו.

110. ובשוה"ג נסמן: ראה שו"ת צמח צדק חלק או"ח סי' יח אות ד. שו"ת דברי נחמיה חלק או"ח סי' כא - בארוכה על דבר כל זה - ראה שער הכולל פ"א סעי' קא. הקדמת הרחב ח.א. נאה לספרו פסקי הסידור.

111. הוראה זו דהלכה כמשנה אחרונה שבאה בדפוס בקשר למנהגים - הוא קו מנהג גם כלפי מה "שבהיום יום נדפס אחרת מאשר בסידור - אשר הנה ידוע הכלל ... נוהגים כנוסח אחרון ... שהרי בעת עריכת היום יום ידעו והתבוננו בהכתוב בסידור" (אג"ק כ"ק אדמו"ר חט"ו ע' פד).

בהקדמה (הראשונה) נכתב: "על פי הוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א מדפיסים אנו בזה ליקוט הכולל דיני ומנהגי חב"ד, שנלקטו מכתבי רבותינו נשיאנו הקדושים או ממה שהורו בעל פה - בעיקר וברובם, אלו שיש בהם משום חידוש".

פרוייקט "ספר המנהגים" - שהכנתו לדפוס נמשכה מעל לעשור (!) - זכה לעידוד, זירזו ומעקב צמוד מהרבי בכתב ובעל-פה (במסגרת "יחידות"), כפי שהדבר מתואר ומפורט¹¹² באריכות בספרו של העורך הראשי המשפיע ד"ר ישיבת תורת במונטריאל הרב מנחם זאב גרינגלאס ז"ל. בין השאר מעיד הרב גרינגלאס שהרבי "הגיה את הספר כולו ודייק בכל תיבה ואות שבו". הרבי היה מעורה בשלבי ההפקה וההכנה לדפוס, נתן את הערותיו בכתב על דפי ההגות (ראה צילום מצורף) והביע שביעות רצונו הקדוש בשלבים שונים של העבודה, כפי שכותר באגרתו¹¹³ "מאוד נתניתי מהעלים האחדים של לקוטי מנהגי חב"ד... כוונתי שמי שיהיה בידו הלקוט לא יצטרך לחפש בקונטרסים... ויהיה דבר שלם... מובן שבאם אפשרי להר"ל בימי חודש תשרי הבעל"ט - הרי הזמן גרמא הוא". התמיכה מהרבי הייתה ברורה וחד משמעית, יתרה מזו: הרבי הורה לעטור את שער הספר ב"מסגרת שלו"¹¹⁴.

הנהגות כ"ק אדמו"ר על מנהגים שהוכנו לדפוס בספר המנהגים.

ליקוטים וקובצים - מאז שנת תשכ"ז עת הופעתו של "ספר המנהגים", לא רק שלא שקטה הארץ החבדית¹¹⁵ אלא אף געשה ורעשה; הופעת הספר הביאה עמה את ההיצמדות היותר הדוקה למנהגים, והעצים את התופעה של חיוור והידור אחרי כל מנהג ושביב מנהג, והתברר שספר זה הוא קומץ שאינו משביע את הארי.

ציבור אנ"ש והתמימים חדורי ההתקשרות לרבי, גדל בכמות ובאיכות בלעה"ר, דור השביעי לבש עוז ותעצומות, ותחושת ה"נפלינו" במובן החיובי גברה מעת לעת.

זאת ועוד: במשך שנות נשיאותו הצטברו לאלפים (!) התייחסויות של הרבי למנהגים והנהגות. אלה

התפרסמו באמצעות מכתביו הקדושים לאנשים פרטיים, בשיחות ובהתוועדויות קודש, בחוברות ובספרי "לקוטי שיחות", ב"מעונות קודש" קצרים וחזים על גבי שאלות ופתקים

112. לקוטי סיפורי התוועדויות, חזק תשע"א פרק "ספר המנהגים", עמוד 662 ואילך. ובהע' 15 שם מצויינים הפניות רבות לשיחות קודש בהן התייחס הרבי לכתב בספר המנהגים, ועליהן הוסיף הגה"ח רבי טוביה שליט"א בספר על מנהגים ומקורותיהם (מהדורה ג') עמ' כב הפניות נוספות.

113. אנק' חט"ז עמ' שיש.

114. לכל אחד מרבותינו נשיאנו נבחרה "מסגרת" אומנותית גרפית שעטירה את שערי ספריו של אותו נשיא. לכ"ק אדמו"ר נבחרה אותה מסגרת שעטירה את ספרי כ"ק אדמו"ר מהורש"ב. המסגרת מורכבת מארבעה מסגרות קד דקות פנימיות ומעליון מסגרת גלית רחבה (ראה כאן צילום).

קונטרס מנהגי ישראל – ונובלות נבואה שבתורה

גדר החלקים שבתורה שמקיימים בפועל אך אינם בכלל פסקי ההלכה הרגילים: מנהגי ישראל; הלכה ואין מורין כן; הלכה בבית שמאי לעתיד לבוא; תורה חדשה שתצא לעתיד לבוא (בהלכות שחיטה ומאכלות אסורות); הוספת ערי מקלט לעתיד לבוא; דינים

המובאים בדרך סיפור ורמז ועוד

ליקוט שיחות מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש¹

לקיים המנהגים, ולהתמסר בעיקר להחזיר בהם תוקף בעינים עיקריים.

- על כך היא ההוראה שהדבר הראשון שהילד מבחין בו ושעושה עליו רושם, אינו ענין של דאורייתא או דרבנן, אלא מנהג ישראל הוא הצד את עיניו - "פארקאפט זיין אויג" - ויש לכך השפעה מכרעית אם הנהגתו של הילד וההנהגה מסביבו תהיה בדומה לסביבה הלא יהודית; הרי אפילו אם תהי' לו קביעות ללמוד תורה, יתפלל ויקיים מצוות וכי' - מ"מ מכיון שבהנהגתו הוא דומה לסביבתו לא ניכר עליו שהוא יהודי ולא נרגש אצלו הענין ד"המבדיל בין ישראל לעמים", ה"א"תה בחרתנו מכל העמים", והרי זה מביא לידי כך שגם במצוות שמקיים ובתורה שלומד לא נרגשת הקדושה הנדרשת.

וכאשר חסר ענין יסודי זה של קדושת התורה וקדושת המצוות, עלול הדבר לגרום שבמשך הזמן יחסר אצלו חסיושלום גם בקיום המצוות בפועל.

בנוסף לכך שמנהגי ישראל עצמם הם תורה כמאמר "מנהג ישראל תורה היא"³ ואפילו

א. שמירה על קיום המנהגים
הוא יסוד החינוך היהודי¹

ישנם האומרים שמצוות דאורייתא צריכים לקיים בתוקף עד מסירות נפש, וגם מצוות דרבנן צריכים להיות בתוקף, להיותם נכללים במצוות "לא תסור"² - אבל מנהגים, הרי אם אפשר לקיימם בקלות - "מהיכי תיתי", אבל למסור נפשו עליהם - אין מחוייבים.

יתירה מזו טוענים הם: בשעה שצריכים לחנך ילדים בדרך התורה, קשה ביותר להצליח לפעול הכל, כדאי אם כן לפעמים לוותר ולהתעלם, "צו פארקוקן" - באשר

1. פרק זה הוא מלקוט"ש ח"א עמ' 245 משיחת ליל ב' דחמ"פ תשכ"ז.

2. וכמו שהאר"ק הרמב"ם (בתחילת הלכות ממים, וראה ספהמ"צ מ"ע קלד. מל"ת ש"ב) בענין הגדרם, הסייגים, ובפרט המצוות דרבנן - שהם בכלל "לא תסור".

* קונטרס לדחלן מעבוד ומכוסס על לקט שיחות (והיבדור למקשה אחת): שיחת ט"ז בראשית, מבח"ח מרחשון, התרע"ד. ב. חמשן לחתונות יום שמחת תורה. שיחת שנאמר בחתונות ב"כינוס תורה" (ונכלל גם הסדובר בענין זה בשיחת ליל שמחת, וט"ז נח) תשכ"ח: לקוט"ש ח"א עמ' 245 משיחת ליל ב' דחמ"פ תשכ"ז: לקוט"ש חכ"ו ע' 209. משיחת ט"ז תשא. שו"ת פורים קטן - תשכ"ז: תשנ"ט: לקוט"ש ח"ט ע' 384 ואילך (בתרגום חפשי): לקוט"ש חלק ח שיחה ב לפרשת בלק (בתרגום חפשי): קונטרס בענין "תורה חדשה מאתי תצא" משיחת יום ב' דחמ"ט תשנ"א (נאמר בתוך חתונות בכינוס תורה). במרוצת הדברים השתדלנו לציין במקורות המפורטים - אך לא תמיד התאפשר הדבר.

3. ראה תה"ה נפסל מסות כ, ב. מהר"ל - הובא ברמ"א י"ד סע"ז סד. מנהגים שונים מדורא י" 153. שו"ע אה"י אוח"ח סוסק"פ. סת"ב ס"א. סת"ב ס"א. ועוד.

יש לומר, שזהו מהטעמים לזה שבנוגע לחדש אלול אין דינים מיוחדים (בגמרא ובראשונים), והענינים שבנוי עושים בחדש אלול (תקיעת שופר, אמירת מזמור לדוד ה' אורי, וכיו"ב) הם (בעיקר) רק מנהג, שהגדר דמנהג הוא מה שבנוי מתנהגים כך מצד עצמם - בדוגמת קבלת עול וקיום התומ"צ דקטנים, שאינו בגדר מצוה כ"א קשור בעצם המציאות כנ"ל.

ג. לשון נבואה בחז"ל בקשר למנהג⁸

להרחבת הביאור מהו גדר קיום "מנהגים" ומעלתו על פני דתים והלכות - שבאים מתוך כללים מסודרים של לימוד תורה - יש לעיין במה דאיתא בגמרא במסכת פסחים⁹:

"תנו רבנן: הלכה זו (שפסח דוחה שבת) נתעלמה מבני בתיא: פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שידע? .. אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל וחלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון, וידע .. שלחו וקראו לו .. אמר להם: נאמר 'מועד' בפסח ונאמר 'מועד' בתמיד, מה 'מועד' האמור בתמיד דוחה את השבת, אף 'מועד' האמור בפסח דוחה את השבת; ועוד - קל וחומר הוא וכי ... מיד הושיבהו בראש ומיתוהו נשיא עליהם, והי' דורש כל היום כלו בהלכות הפסח ... אמרו לו: רבי, שכח ח'א הביא סכין מערב שבת מהו (כלומר: כיצד יביא את הסכין לבית המקדש, שהרי אסור לטלטלה בשבת מדין מוקצה)? אמר להן: הלכה זו שמעתי

מנהג נשים⁴, וא"כ, אין לשקול מה חשוב יותר, וכמ"ש⁵ "אורח חיים פנ תפלס", ולכן אסור לותר על שום דבר - הנה לבד זאת, היסוד הראשון של חינוך הוא שהילד ידע שהוא שונה מהאחרים; שידע שהוא יהודי! - ואת זאת מקנים ומשרישים בעיקר על ידי מנהגי ישראל. מנהגים בלטים לעין - "ווארפן זיך אין די אויגן" - ולכן הם בעיקר חורטים בו את ההרגש ד"אתה בחרתנו מכל העמים" וקבלת עול מלכות שמים, שמה בא הענין ד"קרבנותנו מלכנו לעבודתך" היסוד והקיום דכל התורה וכמאמר רז"ל⁶: "גדולה שימוש יותר מלימודה".

ב. קבלת עול על ידי מנהגים היא מצד עצם מציאותו של יהודי⁷

יש להוסיף, שקבלת עול מלכות שמים דקטנים הוא בפרט אחד יותר עמוק מקבלת עול מלכות שמים דגדולים: אצל גדולים, אף שהקבלת עול שלהם בא לא רק מצד הציורי, אלא בעיקר מצד מציאותם מצד הטבע דבנוי "לי בני ישראל עבדים" - אעפ"כ, אפשר "שיתערב" בזה ההבנה שלהם בגדלותו של מלך מלכי המלכים (שכיון שהוא מלך גדול וכו' מוכרח להיות עבדו); משא"כ קטנים, כיון ש"לאו בני דיעה נינהו", הקבלת עול שלהם קשור בעצם מציאותם, ההתקשרות העצמית דישראל עם הקב"ה.

ובכדי שהתקשרות זו תתגלה - על זה באה העבודה דחדש אלול שהר"ת דאלול הוא "אני לדודי חודי לי" - לעורר ולגלות ההתקשרות עצמית דישראל ("אני") עם הקב"ה ("דודי").

4. ירושלמי פסחים פ"ד ה"א. פד"א פמ"ה.

5. משלי ה, ו. וראה י"ש עה"פ רמז תתקלז.

6. ברכות ז, ב.

7. פרק זה הוא משיחת ש"פ שופטים תשמ"ח (מונה).

8. מכאן עד פרק ט' (ועד בכלל) הוא מש"פ בראשית תשכ"ח וכו' (כמפורט בשו"ג שבראש הקונטרס).

9. דף סו, א. וראה ירושלמי שם.

פרק א

לידה

זירחה

א. אין לנקוט בפעולות לזירוז הלידה, אלא להמתין ללידה בגמר ימי ההריון, כפי סדר הזמנים שטבע הקב"ה^א.

במצב של מצוקת העובר ו/או סכנה לילדת ח"ו – יש להישמע להוראות הרופאים^ב.

מקומה

ב. בזמננו, הנשים יולדות בבית־הרפואה דוקא מסיבות רפואיות, בהתאם להוראת התורה^ג, ש"נתנה רשות לרופא לרפאות"^ד.

מאידך, גם כיום יש מקומות שנשים יולדות בביתן ובהסכמת רבנים, ובאם התנאים מתאימים – ניתן לעשות כן. ויש להתיעץ בזה עם רב ורופא הבקאים בתנאים המקומים^ה.

ג. דין קדימה ללידה בבית הרפואה המועדף על האשה ושהיא רגילה בו^ו.

סגולות ללידה קלה

פתיחת הארון

לענין פתיחת הארון ע"י הבעל במהלך החודש התשיעי להריון ובתקופת ההריון בכלל – ראה להלן פ"ל סט"ו.

- א. ראה בהרחבה בהמצויין בגשמת אברהם ח"ב ע' קצו. אנציקלופדיה הלכתית רפואית מע' לידה (ח"ד ע' 271 ואילך). חוסן ישועות, הנהגות היולדת, סט"ו.
- ב. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חכ"ח ע' מו. שלחן מנחם אה"ע סי' ח (ח"ו ע' לג).
- ג. ברכות ס, סוע"א.
- ד. תורת מנחם תשמ"ז ח"ב ע' 37 ובהע' 10.
- ה. שלחן מנחם אה"ע סי' ח (ח"ו ע' לג).
- ו. ראה לקוטי שיחות ח"ז ע' 472.

אגמירת תהילים

ד. נוהגים שבזמן שהאשה בחדר הלידה אומר הבעל פרקי תהילים, במיוחד הפרקים אותם הורה כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לאומדן בעת לידת בנו, כ"ק אדמו"ר מהר"ש, כדלהלן.

הוראת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לבניו בשעת לידת בנו, כ"ק אדמו"ר מהר"ש, הייתה לומר את הפרקים הבאים מספר תהילים: א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט. ל. לא. לב. לד. לו. לז. לח. לט. ס. סא. סב. סג. סד. סה. סו. סז. סח. סט. ע. עא. עב. עג. עד גמרא¹.

הזכרת שמות רבותינו נשיאינו

ה. פעם באו לכ"ק אדמו"ר הרש"ב אודות אשה המקשה לילד, וציווה שיזכירו את שמות כל רבותינו נשיאינו, ובכך תיושע².

הדלקת נרות שבת-קודש

ו. בהיות כ"ק אדמו"ר הרש"ב בפריז, עבר פעם ליד בית-רפואה ופגש שם ביהודי הבוכה בדמעות שליש על כך שאשתו מקשה לילד ונמצאת בסכנה. כ"ק אדמו"ר הרש"ב נכנס לבית-הרפואה ושאל את האשה באם תואיל לקבל על עצמה להדליק נרות שבת-קודש בכל ערב שבת, לאחר שהנהנה בראשה להסכמה, בירכה כ"ק אדמו"ר הרש"ב וילדה מיד תינוק בריא ושלם³.

חבישת פאה נכרית

ז. לאשה בהריון שציינה במכתבה שחלמה על כ"ק אדמו"ר הריי"צ, שבירכה שלא תחשוש ותהיה הלידה כשורה ובנקל, והוסיף שרוצה לראותה עם פאה לראשה בעת הברית, ועשתה כדבר החלום – השיב כ"ק אדמו"ר: "וג"ז [וגם זה] יוסיף ברך הנימול ובכולם – שליט"א"⁴.

בעת הלידה**נוכחות הבעל**

ח. אין לבעל להיות נוכח בחדר הלידה⁵.

ז. ספר התולדות כ"ק אדמו"ר מהר"ש ע' 20. קובץ מנהגי חב"ד בענייני הריון ולידה ע' 17.
ט. פניני הכתר ע' 70. ולהעיר ממשות לא, ב.
י. מאוצר המלך ח"א ע' 91.
יא. שלחן מנחם אה"ע סי' ח (ח"ו ע' לד). היכל מנחם
ח. ספר השיחות תרצ"ט ע' 322.

פרק ב

אות בספר-התורה של ילדי ישראל^א

לכל ילד וילדה

א. יש להשתדל שלכל ילד וילדה, אפילו הקטנים ביותר, תהיה אות בספר-התורה המיוחד לילדי ישראל^ב.

ב. הרישום לאות בספר-התורה מיועד לכלל ילדי ישראל ואינו מותנה בחברותם של הילד או הילדה בארגון "צבאות ה"^ג.

הממונים על כך

ג. האחראים על כתיבת ספר-התורה של ילדי ישראל הינם "ועד רבני חב"ד" בארץ-הקודש, שתחת פיקוחם פועל "ועד כתיבת ספר-תורה של ילדי ישראל" אשר כתובתו בכפר חב"ד, ותפקידם להיות אחראים על העסקת סופר מומחה שיכתוב את ספר-התורה ולדאוג לכך שיתקיימו כל ההידורים הקשורים עם כתיבת ספר-תורה^ד.

רכישת האות

ד. כדי שהדבר לא ייראה כמתנת חנם, יש לצרף תשלום סמלי עבור כל אות, כדלהלן ס"ו ואילך^ה.

ד. ראה שיחות כ"ק אדמו"ר אור לי"א ניסן תשמ"א (שיחות קודש תשמ"א ח"ג ע' 132 ואילך). א' דר"ח אייר תשמ"א (שם ע' 424 ואילך וע' 429). יום ב' דחג השבועות תשמ"א (שם ע' 612).

וראה 'אות בספר-התורה - ספרי התורה לאחדות ישראל' סו"ע 80 הוראת כ"ק אדמו"ר שגוף זה לא יהיה קשור עם שום מוסד חב"ד אחר.

אודות השתלשלות הקמת הועד ראה 'אות בספר-התורה - ספרי התורה לאחדות ישראל' ע' 83 ואילך.

ה. ראה שיחות כ"ק אדמו"ר: אור לי"ג ניסן תשמ"א (שיחות קודש תשמ"א ח"ג ע' 187 ואילך). כ"ף מנחם-אב תשמ"ו (תורת מנחם תשמ"ו ח"ד ע' 278).

א. במסגרת זו לוקטו רק ההוראות בדבר אות בספר-התורה של ילדי ישראל, הוראות בדבר אות בספר-התורה לכלל ישראל יקובצו אי"ה במקומן.

בכל הבא לקמן ראה בס' 'אות בספר-התורה - ספרי התורה לאחדות ישראל', כפר חב"ד תשס"ט, ע' 47 ואילך (ליקוט משיחות כ"ק אדמו"ר). שם ע' 75 ואילך (סקירה ע"ד ספר התורה של ילדי ישראל).

ב. ראה בהרחבה שיחות כ"ק אדמו"ר אור לי"א ניסן, יום י"א ניסן, אור לי"ב ניסן ואור לי"ג ניסן תשמ"א (שיחות קודש תשמ"א ח"ג ע' 129 ואילך). תשורה ליפסקר, י"ח סיון תשע"ג, ע' 4 ואילך.

ג. מענה כ"ק אדמו"ר שחובא ב'אות בספר-התורה - ספרי-התורה לאחדות ישראל' ע' 81.

פרק ד

ברית מילה

בין הלידה לברית

קריאת-שמע

א. נהוג שתינוקות-של-בית-דבן באים לבית בו נמצא התינוק מידי ערב עד הברית – ועל כל פנים בלילה שלפני הברית – ואומרים שם קריאת-שמע ו"המלאך הגואל" וכן י"ב הפסוקים, כסגולה ושמירה לרך הנולד, ומכבדים אותם במיני מתיקה^א.

יש המוסיפים בסדר דלהלן: קריאת-שמע, "ויהי נועם", "יושב בסתר", "המלאך הגואל אותי", "ברכת כהנים", "אדון עולם", י"ב הפסוקים ופרק התהלים של כ"ק אדמו"ר^ב.

יש שנהגו לומר כל סדר קריאת-שמע-שעל-המיטה^ג.

אות בספר-התורה

ב. לאחר שנולד הילד, עוד בטרם נכנס בבריתו של אברהם אבינו ונקרא שמו בישראל, נוהגים לרכוש עבורו בהקדם האפשרי אות בספר-התורה של ילדי ישראל, ולאחר שינתן השם מוסיפים ומציינים זאת בתעודה^ד.

הרי"צ, ושאלה אז הרבנית חיה מושקא ע"ה את אחותה, הרבנית שיינא ע"ה, מדוע אין אומרים בסדר קריאת שמע שעל המטה את הפסוק "יעלו חסידים" וגו' ג' פעמים כמו הפסוקים שלאחר מכן, והשיבה הרבנית שיינא ע"ה שכך לימדה אביה, כ"ק אדמו"ר הרי"צ (כנראה שאז לא היה ברור שיכך נוהגים).
ד. ראה לעיל בפנים פ"ג ס"ה. וש"נ.

א. ראה שבח הברית, הלכות ומנהגי מילה, סי' ב ס"ו וסי' יב ס"ב. וש"נ. וראה גם ספר התולדות רבי ישראל בעל-שם-טוב ח"א בסופו.
ב. סדר זה דפס בסוף ספר ברית נתן.
ג. כך סיפר הרב מנחם מענדל מרוזוב ע"ה.
להעיר, שבתוך דבריו העיד שהשתתף כילד באמירת הקריאת-שמע מידי ערב אצל נכדו של כ"ק אדמו"ר

"שלום זכר"

- ג. ליל שבת שלאחר הלידה נוהגים לערוך "שלום זכר".^ה
- ד. נהוג לכבד את המסובים במיני מזונות, פירות, קטניות וכיו"ב, ונהוג לאכול גם "ארבעס" (חמוס).^ו
- יש שכתב שנכון להקפיד שיהיו גם פירות משבעת המינים.^ז
- כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נולד בערב ראש-השנה, ובערב שבת-תשובה בצהריים הכריזו כי זקנו, כ"ק אדמו"ר הזקן, מזמין את כל אנשי העיר לסעודת "שלום בן זכר", ובה בנוי וחתנו של הרבי ואחדים מזקני החסידים, בסך הכל שלשה מניינים, יטלו ידיהם לסעודה, והשאר מבני העיר והאורחים יבואו לאחר אכילתם קודם ברכת-המזון, ויאכלו פולין ועדשים ויצטרפו לזמון.^ח
- ה. בדורות עברו היה נהוג לערוך סעודה נוספת בבית הילדות, גם ביום השבת הראשון לאחר הלידה.^ט
- רבותינו נשיאנו היו מתוועדים בסעודות אלו, ופעמים שאף אמרו דא"ח במהלכן.^י
- לאחר לידת כ"ק אדמו"ר הרש"ב, נערכה ליל שבת סעודת "בן זכר" וביום השבת – סעודת "שלום בן זכר". זקנו, כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק, השתתף בשתי הסעודות, ובכל פעם ישב כשעה והיה שרוי בשמחה גדולה.^{יא}
- לאחר לידת כ"ק אדמו"ר הרי"צ, נערכה ליל שבת סעודת "שלום זכר" וביום השבת – סעודת "בן זכר". בסעודות אלו השתתף זקנו, כ"ק אדמו"ר מהר"ש, שהיה שרוי אז בשמחה גדולה וסיפר הרבה סיפורים, שנרשמו לאחר מכן ע"י כ"ק אדמו"ר הרש"ב.^{יב}
- ו. גם אם כבר ידוע בליל שבת שהברית תידחה ולא תתקיים במהלך השבוע, מכל מקום עורכים סעודת "שלום זכר" בשבת הראשונה שלאחר הלידה.^{יג}

ה. רמ"א ס' רסה ס"ב.

ו. מקורות וטעמים לסעודה זו – ראה בהמצוין בשבח הברית, הלכות ומנהגי מילה, ס' י הע' 1. ברית נתן ע' כד ואילך.

ז. ראה בהרחבה שבח הברית שם בפנים. ושי"ב.

ח. ולענין קטניות ופירות – ראה לוח ברכות המניין פ"ג סט"ז במוסגר [לענין סעודת "בן זכר", והיא הסעודה הנקראת כיום "שלום זכר" (ראה בהמצוין במהדורה החדשה דשו"ע אדה"ז שם ציון מו)]. ושם, שבתחילה מביאים רק קטניות ולאחר מכן מביאים פירות משבעת-המינים ופירות אחרים. וראה שבח הברית שם הע' 10. חוסין ייעויות, הנהגות הילדות, הע' 52.

י. ראה שבח הברית שם בשם הרב מרדכי שמואל אשכנזי ע"ה, שלמד כן מדברי אדה"ז שבהערה הקודמת, שכן היה

המנהג להגיש בסעודה זו מפירות שבעת המינים. ע"ש.

אכן, אינו מוכרח שהוא חלק ממנהגי סעודה זו, אלא שמאחר שכן היה נהוג בפועל להגיש בסעודה זו גם מפירות שבעת המינים, לכן התייחס אדה"ז לשאלה ההלכתית סביב זה לענין קדימה בברכות.

ח. ספר השיחות תש"ג ע' 155.

ט. ראה דרישה יו"ד ס' רסט סק"ג.

י. ספר השיחות קיץ ש"ת ע' 157. חנוך לנער ע' 7.

יא. חנוך לנער שם.

יב. ספר השיחות שם.

יג. כך הורה כ"ק אדמו"ר – שבח הברית, הלכות ומנהגי מילה, ס' י ס"ב בשם הרב יהודה לייב גרונו ע"ה.

פרק ז

תספורת ראשונה ("אפשערעניש")

המנהג

א. מנהג ישראל^א שלא לגלח ושלא לספר את שערות ראש התינוק עד מלאת לו שלש שנים, שאז מספרים אותו לראשונה ומשאירים לו את פאות הראש^ב.

חינוך למצוות^ג

ב. מנהג גזיזת השערות – 'אפשערענעש' – הוא דבר גדול במנהגי ישראל ועיקרו משום חינוך מצוה, שאז מחנכים את הילד בהנחת פאות הראש^ד.

ג. מיום התספורת נהגו להדר^ה להרגיל את התינוק בעניינים נוספים שיש בהם משום חינוך מצוה, כמו:

כיסוי הראש (גם בעת השינה)^ו,

לבישת טלית-קטן^ז [ואם הילד נקי ולובש טלית-קטן כשיעור – בברכה^ח], וכן לבדוק

לפני זה כדאי להדר בעניינים אלו, וכפי שרואים בפועל שמנהג ישראל לחנך את התינוק באמירת 'מודה אני' משמתחיל לדבר כו^א. וראה להלן בהערות הבאות.

ו. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ח ע' תקנח ("לשמוך אשר יישן ביארמלקע"). וראה להלן הע' יב.

ז. עוד בענין כיסוי הראש בעת השינה – ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ליל שמחת-תורה תשל"ו (שיחות קודש תשל"ו ח"א ע' 88). שיחת ש"פ עקב תשמ"ז (תורת מנחם תשמ"ז ח"ד ע' 230 הע' 18). אגרות קודש שלו ח"ג ע' שצז.

ז. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ח ע' תקנח. חו"ג ע' שנה. היום יום ד' אייר. ספר המנהגים ע' 87.

ו. ראה היכל מנחם ח"ב ע' כט, ששייכת גם קודם שהגיע

א. כך לשון כ"ק אדמו"ר הרי"צ (ציון להלן), וראה בביאור לשון זו בלקוטי שיחות חכ"ב ע' 329.

ב. היום יום ד' אייר, ממכתב כ"ק אדמו"ר הרי"צ – אגרות קודש שלו ח"ח ע' תקנח. ספר המנהגים ע' 87.

ג. ענייני חינוך שמתחילים בהם קודם גיל שלש נקצו לעיל פ"א.

ד. היום יום ד' אייר, ממכתב כ"ק אדמו"ר הרי"צ – אגרות קודש שלו ח"ג ע' שנה. ספר המנהגים ע' 87.

ה. לשון כ"ק אדמו"ר הרי"צ.

ו. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר כ"ד טבת תשמ"ב (תורת מנחם תשמ"ב ח"ב ע' 708): "אין הכוונה לומר שקודם גיל שלש שנים אין להדר בעניינים אלו, אלא הכוונה היא – שמגיל שלש שנים ההידור בזה הוא דבר המוכרח, אבל מובן שגם

פרק יג

בת מצוה^א

השמחה ביום הבת־מצוה

- א. **ביום הבת מצוה, יש לשמוח בשמחה גדולה, כמו ביום החופה – על הזכות הגדולה שמקבלת עול מצוות².**
- ב. **גם ההורים ושאר המשפחה (אחים ואחיות, סבים וסבתות) צריכים לשמוח בשמחה גדולה, על הנחת והזכות שזכו לגדלה ולהכניסה לעול מצוות³.**

חגיגת הבת־מצוה

- ג. **כ"ק אדמו"ר שלל עריכת חגיגה מיוחדת לכבוד יום הבת־מצוה, כמו שנהגים בבר־מצוה וכדו', והורה לקיים את האירוע לפי כללי הצניעות, ללא גברים (בוודאי כשהנשים שרות), ובאופן מצומצם⁴, וכדלהלן.**
- ד. **יש לציין חגיגה זו באירוע צנוע בכיתה (כמו יום־הולדת וכדו'), וההורים יתנו**

פעוונזער ע"ה (הובאה בשלחן מנחם שם הע' כב).
יחידות להרב משה לברטוב (קובץ הערות התמימים ואנ"ש מאריסטאון גל' צח ע' יא, ומשם בילקוט בר־מצוה ע' 129). וראה אגרות קודש חי"ז ע' רלו ואילך (אודות המכשולים שבדבר־שהנשים שרות [בפני גברים] וכו'). ומצד טעם זה, לכאורה אם החגיגה מיועדת לנשים בלבד – נראה שזה מותר). ובאגרות קודש חכ"ה ע' קפג: "אין כדאי לערוך חגיגת בנות־מצוה, כיון שעדיין רבני ישראל מחולקים בדעתם האם יש מקום להנהיג טקס זה, וכמה צדדים לדבר, ועדיין מוקדם הזמן לקבוע הלכה פסוקה בזה". ומשמע שבהתאם להתפשטות עריכת אירוע זה גם בקרב היראים לדבר ה' ובהסכמת גדולי ישראל, התיר זאת אך באופנים שיובאו להלן בפנים. וראה קצות השלחן ח"ט ע' ב. קובץ הערות התמימים ואנ"ש דיישיבת תות"ל מאריסטאון גל' קד ע' ט ואילך. וש"נ.

א. עיקר מנהגי בת מצוה הבאים לקמן נאמרו ע"י כ"ק אדמו"ר ביחידויות הכלליות הרבות שערך – החל משנת תשמ"ב – הן לברי המצוה והן לבנות המצוה, והדגיש פעמים רבות על שייכותם של מנהגים אלו גם לבנות המצוה. אודות יחידויות אלו – ראה בן י"ג למצוות ע' 54 הע' 65.
ב. ספר השיחות תשמ"ח ח"א ע' 332 הע' 21. הולכר ברוב היחידויות הכלליות לבני ובנות מצוה.
ג. יחידות כלליות לבני ובנות מצוה – ליל ט"ז תמוז תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ד ע' 2488, ומוסיף שם: "ושמחה אצל כללות עם ישראל – על שניתוסף עוד יהודי המחוייב בכל ענייני תורה ומצוותי").
ד. מענה כ"ק אדמו"ר להנהלת "בית רבקה" כסלו תשד"מ (הובא בשלחן מנחם ח"ג סי' שנו, ע' שמה). והטעם, שזה מנהג הרפורמים. יחידות להרב הלל

לה מתנה יפה". כן ניתן לערוך את האירוע בתור מסיבת שבת, או סעודת מלוה מלכה¹.

ה. באם החברות רגילות לעשות טקס ואירוע מיוחד לכבוד הבת-מצוה – אין צריך למנוע זאת, אך מאידך יש לעשות זאת בצורה מצומצמת ובצניעות, כנ"ל².

בנוגע לקיום טקס זה בשבת-קודש, במוצאי שבת-קודש או ביום ראשון – ראה להלן פ"ד סעיפים גג-גד.

ו. במהלך חגיגת הבת-מצוה נהוג לקרוא את המכתב שהואיל כ"ק אדמו"ר לשלוח לבנות-מצוה.

נתינת צדקה³

ז. ביום הבת-מצוה, בבוקר קודם תפילת שחרית, וכן לפני תפילת מנחה⁴, נותנת הבת צדקה מכספה הפרטי⁵, ובהוספה מהרגיל בכל יום⁶.

ח. טוב שגם ההורים ושאר המשפחה (הסבים והסבתות, האחים והאחיות), וכן המחנכות⁷, וכל הרוצים בטובתה⁸, יוסיפו בנתינת צדקה ביום זה⁹.

י. כן הוא (כמעט) בכל היחידות כלליות לקבוצת בני ובנות מצוה. ראה יחידות כ"ב כסלו תשמ"ג (הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ב ע' 577 ואילך. ושם: "הן בבוקר (לפני שחרית) והן לפני מנחה"). וראה גם קונטרס בת י"ב למצוות ע' 10, מיחידות פרטיות, אדר תשל"ג.

יא. יחידות כלליות לקבוצת ברי בנות מצוה – כ"ב כסלו תשמ"ז (תורת מנחם תשמ"ז ח"ב ע' 84, ושם: "בהוספה, עד להוספה מרובה על העיקר, על הרגילות לתת צדקה בכל יום").

יב. יחידות כלליות לקבוצת בני ובנות מצוה – ט' סיון תשמ"ט (תורת מנחם תשמ"ט ח"ג ע' 309). י"א סיון תשנ"ג (שם ח"ג ע' 313). כ' אדר תשמ"א (תורת מנחם תנש"א ח"ב ע' 372). ועוד.

יג. יחידות כלליות לקבוצת בני ובנות מצוה – י"ג שבט תשנ"ג (תורת מנחם תשנ"ג ח"ב ע' 248). ט"ז אדר"ש תשמ"ז (תורת מנחם תשמ"ז ח"ב ע' 752, ושם: "ומה טוב שיעשו כן גם הוריו וקרוביו וכל ידידי").

יד. יחידות כלליות לקבוצת בני ובנות מצוה – י"ג שבט תשמ"מ (תורת מנחם תשמ"מ ח"ב ע' 901). כ"ה ניסן תשמ"מ (שם ח"ג ע' 1596). ט"ז תמוז תשמ"מ (שם ח"ג ע' 2240). י"ז שבט תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ב ע' 1178). י"ט אדר תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ג ע' 1518). כ"ב כסלו תשמ"ו (תורת מנחם תשמ"ו ח"ב ע' 84). אור ל"ג שבט תשמ"ו (שם ע' 485). ט' סיון תשמ"ו (שם

ה. יחידות הג"ל להרב הלל פנזונער ע"ה. מענה הל"ל להנהלת "בית רבקה".

ו. ואף שבמכתבים אחרים הזהיר כ"ק אדמו"ר מפני עריכת אירועים בשבת או במוצאי שבת בשל החשש ממכשול של חילול שבת ח"ו בעטים – הרי כאן מדובר בתלמידות "בית רבקה" ואין חשש זה וע"ד המבואר להלן פ"ד הע' צב.

ז. יחידות הג"ל להרב משה לברטוב.

ח. ביחידות להרב צבי הירש שוטרמן ע"ה, שכיהן כרב בית-הכנסת 'בני ראובן' בשיקגו בשנות תשכ"ד, סיפר שהרבה נערות אינן באות לבית-הספר היהודי שבהנהלתו, מאחר שמעוניינות בחגיגת בת-מצוה כנהוג אצל חברותיהן, והשיבו כ"ק אדמו"ר שאין שום מניעה לערוך אירוע לכבוד הבת-מצוה אלא עישי לעשות זאת באופן הכשר, והורה לו לארגן אירועים כאלו בבית-הכנסת שלו לבנות אלו, ולמרות שביקשו כ"ק אדמו"ר שלא ייעשו הדברים בשמו, אך עדיין וחיוקו לעשות כן, כנגד המוחים כנגדו (בשם בנו, הרב יוסף יצחק ש"ל).

ח. יצוין, כי כל המהגים דלהלן הנוהגים בבת-מצוה, הם בנוסף למנהגי כל יום-הולדת, שיתבאר להלן במקומם – פט"ו. אבל ראה להלן שם הע' ל.

ט. כן הוא (כמעט) בכל היחידות הכלליות לבני ובנות מצוה. ראה גם יחידות כ"ב כסלו תשמ"ג (הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ב ע' 577 ואילך). י"ג שבט תשמ"מ (הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ב ע' 347).

פרק יד

בר מצוה

ההכנות לבר־מצוה

לימוד תורה וקיום מצוות בהידור

- א. התקופה שלפני הבר מצוה היא זמן מסוגל, וכל שעה בה יקרה מאוד, לכן צריך לנצל זמן זה ללימוד התורה בשקידה והתמדה ולקיום המצוות בהידור^א.
- ב. בתקופה שלפני הבר־מצוה יתחיל הנער בלימוד החסידות, בפרט מתוך ספר התניא, שזו הכנה והתחלה טובה לעבודת ה' בדרך שיקויים בו "קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו"^ב.

הכנה מיוחדת

- ג. תלמיד שהתחנך בדרך החסידות, צריכה להיות ניכרת אצלו ההכנה לבר־מצוה באופן מיוחד משאר בני גילו, ויתייעץ עם מוריו ומדריכיו במה עליו להוסיף בלימוד ובהנהגה כהכנה להיכנסו לעול מצוות^ג.

לימוד ההלכות הצריכות

- ד. יש ללמוד את ההלכות הצריכות בחיי היום יום, כהכנה לקבלת עול מצוות^ד.

אודות לימוד החסידות קודם הבר־מצוה - ראה לעיל בפנים פ"י סכ"ז ואילך.

ג. ראה אג"ק כ"ק אדמו"ר הריי"צ ח"ח ע' ריז.

ד. ראה אגרות קודש ח"כ ע' ק"ח. וראה עד"ז בקובץ בן י"ג למצוות (זלמנוב) ח"ב ע' 32, מתוך יחידות עם הרה"צ רבי יעקב אלטר שליט"א, כיום האדמו"ר מגור. פעמים היה מורה כ"ק אדמו"ר ללמוד את ההלכות

א. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ח ע' רכג. וראה שם, שבא לשלול חכנות אחרות ואפי' בענייני קדושה, כגון להכין את קריאת הפרשה של הבר־מצוה - ראה להלן בפנים סל"ט.

ב. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ט ע' רכא (מכתב לא' שהתקרב קצת ללימוד החסידות, בקשר עם הבר־מצוה של אחיו).

שינון בעל-פה

ה. יש ללמוד בעל-פה פרקי משניות, תהילים ותנאי, ולחזור עליהם מזמן לזמן.¹

סיום ש"ס משניות

ו. ילדי בית רבי נהגו לסיים את כל הששה סדרי משנה בעל-פה עד הבר-מצוה.²

כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הורה לבנו, כ"ק אדמו"ר מהר"ש, שלעונת הבר-מצוה יהיה בקי בכל ששה סדרי משנה, תנ"ך ותנאי בעל-פה, בלשון מדוקדק באותיותיהם.³

גדרים והחלטות טובות

ז. קודם הבר-מצוה, יש להתכונן לקבלת עול מצוות, על-ידי הוספה וקבלה של גדרים מעבר לחיוב שעל-פי דין, שעל ידי זה קיום המצוות עצמן יהיה כראוי.⁴

חשובה

ח. טוב שנוער הבר-מצוה יקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה על עבירות שעבר בקטנותו, אף שלא היה אז בר עונשין.⁵

נתינת צדקה

ט. בכל יום חול קודם התפילה יפריש כמה פרוטות לצדקה.⁶

אמירת הפרק האישי

י. בכל יום לאחר תפלת שחרית יאמר הנער את פרקו האישי, מזמור י"ג, בנוסף על שיעור התהילים היומי.⁷

שהובאו בשבח יקר ע' 251 ואילך.
ט. ראה שו"ע אדה"ז סי' שמג סי"א. ועיין גם לקוטי שיחות חיד"ע ע' 144 ו' 14, שדי ב"איזה דבר", שהרי אינה שלמות התשובה. ועיין בלקוטי ביאורים תניא (קארף) ע' רסה ואילך.

י. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חי"א ע' שמ. חיד"ע ע' תקלג (ושם: "מה טוב שאיזה פעמים בשבוע, ואם אפשר - בכל יום חול"). וראה לעיל בפנים פ"י סצ"ב ואילך אודות חינוך הילדים בגנינת צדקה.

יא. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חי"א ע' שמ. וראה להלן בפנים ס"י שמגיל בר-מצוה יש לומר את הפרק האישי, ע"פ הקבלה הידועה מהבעש"ט. וראה לעיל בפנים פ"י סצ"ב, שנוהג לחנך גם את הקטנים בזה.

הצרכות מתוך קיצור שולחן ערוך - היכל מנחם ח"א ע' רי (מתוך יחידות פרטיות). ס' בן י"ג למצוות ע' 41 הערה 16, שכן העיד הרב יהודה לייב גרונר ש"י. וראה גם קובץ הערות וביאורים גל' תתקטז ע' 42.

ה. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ט ע' ספו.

ו. ספר התולדות כ"ק אדמו"ר מהר"ש (לכ"ק אדמו"ר) ע' 74 (ושם, שכל"ק אדמו"ר הרש"ס סיים זאת בתשלום הי"ב שנה, "מטעם הידוע"). ספר השיחות תש"ד ע' 149. וראה בן י"ג למצוות ע' 65 חל' 98.

ז. ספר התולדות שם.

ח. ראה שיחות כ"ק אדמו"ר כ"ף תמוז תשי"א (תורת מנחם ח"ג ע' 222, ושם לומד זאת מדין מדרים השייכים ב"מופלא הסמוך לאיש"). וראה גם מכתבי כ"ק אדמו"ר

פרק יט

שידוכים

הכנה לשידוכים

לימוד תורה

א. עוד בהיותו בשיבה, מבלי שיש לו עדיין שייכות ממשית לענייני העולם – כבר אז, על הבחור להכין את עצמו וללמוד כיצד צריכה להיות הנהגתו בתקופת חייו שלאחר הנישואין, בה יתחיל לעסוק בענייני העולם, לעשות ממנו דירה לו יתברך.^א

ב. בתקופת הלימודים שקודם החתונה אין לצאת לעבוד או לדאוג לפרנסה עתידית, כל עוד אין "רחיים על צווארו" ויכול ללמוד תורה ללא הפרעה.^ב

לענין התעסקות בשליחות ובהפצת המעיינות קודם החתונה – ראה להלן סי"ד.

קבלת סמיכה קודם החתונה

אודות קבלת סמיכה קודם החתונה – ראה בהרחבה לעיל פי"ח.

חט"ו ע' קמו. חי"ח ע' תקו.
וכן בנגע לכלה – ראה בלקוטי שיחות חכ"ד ע' 61, ש"כל כבודה בת מלך פנימה" ואין לה לצאת להשתכר בעצמה, ובפרט קודם החתונה. וכן בשיחת חמישה עשר באב תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"ג ח"ג ע' 1870) ובשיחת יום ב' דחג השבועות דלעיל. ושם, שעי"י שתתנהג כך מסייעת היא ללימוד התורה של החתן והבעל דלעתיד.

עם זאת, במקרה חריג, כתב כ"ק אדמו"ר שבהתייעצות עם הנהלת הישיבה ילמד קודם החתונה מקצוע תורני שיוכל להתפרנס ממנו בעתיד, כמו לימודי הוראה או שחיטה – ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חי"א ע' רכו.

א. ראה בהרחבה שיחות כ"ק אדמו"ר: ש"פ וישב תשי"א (תורת מנחם ח"ב ע' 142 ואילך). ש"פ וישלח תשי"ד (תורת מנחם ח"י ע' 202 ואילך). י"ט כסלו תש"כ (תורת מנחם חכ"ז ע' 207 ואילך). ש"פ שלח תשכ"א (תורת מנחם חל"א ע' 76 ואילך). וראה גם שיחות: ליל שמחת תורה תשט"ז (תורת מנחם חט"ז ע' 109). פורים תשט"ז (תורת מנחם חט"ז ע' 147 ואילך). ועוד.

ב. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ח ע' תרלא. שיחות כ"ק אדמו"ר: יו"ד שבט תשט"ו (תורת מנחם חי"ג ע' 248 ואילך). ש"פ שמות תשט"ז (תורת מנחם חט"ז ע' 22). יום ב' דחג-השבועות תשכ"א (תורת מנחם חל"א ע' 55 ואילך). ועוד. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ט ע' פו.

גיל השידוכים

גיל הבנים

- ג. ככלל, הסדר הנהוג הוא להתחיל להתעניין בשידוכים בשנות העשרים המוקדמות¹, וזאת בשל חשיבות לימוד התורה בטהרה, שהוא לאחר החתונה דוקא².
- ד. אשר לזמן הראוי לשידוכים בתוך פרק זמן זה – הדבר שייך להנהלת הישיבה בה לומד³, ובהתאם למוכנותו של הבחור לחתונה, כדלהלן⁴.
- ה. למעשה, הגיל אינו קובע אלא הבגרות השכלית, תוקף הדעת וישרות השכל וכו', וכן האופי ותכונות הנפש הנדרשות לצורך העמדת בית וחיים מבוססים⁵.
- ו. בחור שהגיע לגיל השידוכים⁶ וכבר סיים את חוק לימודיו בישיבה⁷, אך רוצה להמשיך ללמוד – אין לו לדחות בשל כך את ההתעניינות בשידוכים, אלא שההתעניינות צריכה להיות בהצעה כזו שיסכימו בלב שלם שיוכל להמשיך ללמוד תורה בשקידה והתמדה גם לאחר החתונה⁸.
- ז. למרות החשיבות בהקדמת גיל הנישואין – הנה בזמננו, ככלל, אין להקדים יותר ממה שציוו חז"ל⁹ "בן שמונה עשרה לחופה"¹⁰. ולכן אין למהר להקדים יותר מגיל הנישואין המקובל במקום¹¹, והעיקר הוא שלא לאחר את גיל הנישואין המקובל ללא צורך¹².

ח. אבל באם עדיין לא הגיע לגיל השידוכים – אין להורים ללחוץ עליו בענייני שידוכים, "זכות התמדת ושקידת בנם שי' בלימוד התורה, שבודאי יהיה באופן דגול לימוד שמביא לידי מעשה, קיום המצוות בהידור, יעמוד להם למילוי משאלות לבם לטובה" כל (אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חכ"ד ע' שצד [כפי שהבנו בשידוכים ונישואין (מהדורת תשע"ד) ח"ב ע' פז ועוד, שהמדובר שם בבחור צעיר שעוד לא הגיע לגיל השידוכים]).

ט. כך משמע מהלשון באגרות קודש דלקמן בהערה הבאה, שאף שכבר סיים את לימודיו בישיבה רוצה ללכת ללמוד במקום אחר וללמוד שם במנוחה למשך זמן ולא להשתדך עד אז.

ולענין התעניינות בשידוך קודם קבלת הסמיכה – ראה לעיל בפנים פ"ח ס"ב ואילך.

י. אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חט"ו ע' נא-ב.

יא. אבות פ"ה מ"ב.

יב. ראה אגרות קודש ב"ק אדמו"ר ח"ל ע' קנו.

יג. ראה אגרות קודש ב"ק אדמו"ר שם: "שנים עדיין צעירים מהנהוג לנישואין כאן".

יד. ראה אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חכ"ט ע' ערב,

ג. ראה ישיבת כ"ק אדמו"ר י"ד כסלו תשי"ד (תורת מנחם ח"י סו"ע 202 ואילך). אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חט"ו ע' ל. שלחן מנחם אה"ע סי' כו הע' ב (ח"ו ע' צה). ובאגרות קודש שם, שמעולם לא נהגו בישיבות חב"ד לאחר את הנישואין לגיל שלושים ומעלה, כפי שהיה נהוג מלפנים בכמה ישיבות. וראה עוד להלן בפנים בסעיף הבא. וש"נ. ולהעיר מהמובא בשו"ע אדה"צ בהל' תלמוד תורה פ"ג ה"א שגיל הנישואין הוא עד גיל כ' (ומשם ואילך תיפח עצמותו). ושם פ"ג סוה"ג משמעות הדברים שכ"ז היה בזמנם ואילו בזמננו אינו מוגבל בגיל זה. וענין בזה הערות וצינונים על אתר הע' 36/א.

ד. ראה אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חט"ו ע' נב.

ה. מענה ב"ק אדמו"ר מכ"ט טבת תשל"ה – הובא בקובץ יגדיל תורה צמח צדק גל' כב ע' 7. ופוען וישועות ע' יז. וראה שלחן מנחם אה"ע סי' כו הע' ב.

יציין, כי בשנת תשע"ב פורסם מכתב מראשי הישיבות ורבני חב"ד ברחבי ובל אודות הצורך בהקדמת גיל הנישואין.

ו. ראה אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חכ"ח ע' שמא. וראה גם ר"ד מיוחדות לתלמיד שנדפסה בישיבות קודש תשל"ד ח"ב ע' 473.

ז. אגרות קודש ב"ק אדמו"ר חכ"ח ע' פג.

פרק כא

נישואין

יום החופה

ליל יום החופה

א. נכון שבלי ליל יום החופה או בימים שלפניו יתוועד החתן יחד עם חבריו התמימים, לציון המעבר מתקופת הבחירות לתקופת הנישואין והקמת בית בישראל^א.

כ"ק אדמו"ר הרי"צ הורה לא' החתנים להתוועד בלילה שקודם נישואיו^ב.
בנישואי כ"ק אדמו"ר עשו בלילה לפני החתונה סעודת "חתן מאהל"^ג ביחוד בשביל תלמידי הישיבה, שם חזר כ"ק אדמו"ר הרי"צ שוב את המאמר שנאמר על ידו בשבת וניגנו ניגונים עד אחר חצות לילה, ולאח"ז רקד כ"ק אדמו"ר עם המקורבים והתמימים עד השעה שלש לפנות בוקר^ד.

ב. מאחר שיום החופה הוא יום של תשובה עבור החתן והכלה^ה, יש לעסוק בו במיוחד בעבודת קריאת-שמע שעל המטה מתוך בכיות^ו.

הליכה לאוהל הק'

ג. קודם החתונה יש לחתן לנסוע לאוהל הק'^ז, ועדיף לעשות זאת ביום החופה עצמו^ח, וכדאי שגם הכלה תסע^ט.

א. ראה גם תשורה מוצקין, כ' אדר ראשון תשע"ד, ע' 18.

ב. ראה רשימות הרב"ש ע' נג. מקדש ישראל ע' 175. שם ע' 293. שם ע' 248. שערי נישואין ע' רסג. תשורה סודרי, כ"ד אדר שני תשנ"ז, ע' 31.

ג. לגבי חזרת מאמר באוהל - ראה היכל מנחם ח"א ע' ריז.

ד. ראה מקדש ישראל שם.

ה. מקדש ישראל ע' 175, ושם: "ביחד עם בני משפחתה, אם ירצו". אבל ראה התקשרות גל' תרכ"ע ע' 13.

א. הכנות לחתונה ע' 44 ובהל' 331.

ב. שם.

ג. פירושו ראה בהנישואין כהלכתם פ"ו סכ"ג. נטעי גבריאלי, הלכות נישואין ח"א, פ"ד.

ד. מרשימות הרב שמואל זלמנוב והרב אליהו חיים אלטוויז ע"ה. ספר התולדות כ"ק אדמו"ר ח"ד ע' 15. ימי מלך ח"א ע' 269 וע' 307. שידוכים ונישואין ח"א ע' שנא.

ה. ראה להלן בפנים סי"א ואילך.

הרבנית חיה מושקא ע"ה נסעה כשנה לפני חתונתה לאוהל כ"ק אדמו"ר הרש"ב עם אביה, כ"ק אדמו"ר הרי"צ.¹

ד. יש לנסוע לצורך זה במיוחד.²

ה. אם לא הספיקו ללכת בבוקר, טוב שיסעו לפני מנחה.³

ו. גם אם יום החופה חל בימים שאין מתענים בהם – הולכים ביום החופה עצמו,⁴ אך אין אוכלים (אבל שותים) עד הכניסה לאוהל.⁵

ז. בימים שאין אומרים תחנון, ידלג באמירת "מענה לשון" על המקומות בהם נזכר חטא ועוון.⁶

תורה תפילה וצדקה

ח. ביום החופה מרבים החתן והכלה בדברי תורה ובצדקה ובענייני תפילה.⁷

ט. ביום זה יעסקו החתן והכלה בעבודה הרוחנית ופשיטא שלא יתעסקו בעניינים טפלים וזחיוניים.⁸

טבילה

י. הרה"ק המקובל וכו' ר' לוי יצחק שניאורסאהן ע"ה הורה לבנו, כ"ק אדמו"ר, בקשר עם יום חתונתו, לטבול במקוה בבוקר יום החופה.⁹

יום תשובה

יא. יום החופה נחשב "יום כיפור פרטי" וניתן לפעול בו רבות, אשר על כן ביום זה יעסקו החתן והכלה בתשובה ומוכרח שתהיה חרטה על העבר וקבלה על להבא, והוא עת רצון לבקש רחמים על התקופה החדשה בחייהם.¹⁰

לפני השקיעה, דלא גרע מ"על חטא" שאומר במנחה, רק שיום שאין אומרים בו תחנון כלל מצד היום שאני.

טז. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר טו"ב שבט תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ב ע' 1280). מאמר ד"ה אשר ברא תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"א ע' 584).

יז. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ קורח תשח"י (תורת מנחם חכ"ג ע' 111).

יח. לקוטי לוי יצחק אגרות ע' רו. כן עשה כ"ק אדמו"ר (יזמן הרב אליהו חיים אלטוויז ע"ה, דפוס בשידוכים ונישואין ח"א ע' שפג).

ולעיד שבריובי מקומות כתב כ"ק אדמו"ר על הזהירות בטבילת עזרא, ובכ"מ הובאה מעלת הטבילה לפני התפילה בכלל.

יט. ימי בראשית ע' 33.

י. שמועות וסיפורים (מהדורת תשכ"ד) ח"א ע' קלה, הובא בימי מלך ח"א ע' 225.

יא. ראה מקדש ישראל שם. ושם [בתרגום]: "הנסיעה בערב ראש-חודש היא בפני עצמה".

יב. מרשימות הרב חודקוב ע"ה – התקשרות גל' תרכט ע' 13.

וחתן המתחתן בשכונת קראון הייטס – ימחר לחזור לפני מנחה כדי שיוכל להתפלל מנחה מתוך סידור כ"ק אדמו"ר.

יג. לפי התקשרות גל' תרכט ע' 13.

יד. כמו בכל כניסה לאוהל – ספר המנהגים ע' 96. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ו ע' רפב.

טו. התקשרות גל' תרכט ע' 13, ממענות כ"ק אדמו"ר שנישמו ע"י הרב חודקוב ע"ה.

ומשמע שא"ז מצד יום החופה עצמו, גם אם החופה נערכת

יב. ממכתב הרה"ק המקובל וכו' רבי לוי יצחק שניאורסאה"ע"ה לבנו, כ"ק אדמו"ר, ערב חתונתו: "כל המרבה לבכות ביום-כיפור זה הרי זה משובח".²

תענית חתן וכלה

יג. נהגו שהחתן והכלה מתענין של תשובה ביום חופתם, החל מעלות השחר ועד לאחר החופה.³

יד. אם החופה מבעוד יום – אין צריכים להשלים התענית עד צאת הכוכבים.⁴

טו. חל יום החופה בימים שאין מתענים בהם – אין החתן והכלה מתענים באותו היום.

ואלו הם הימים שאין מתענים בהם:⁵ ראש חודש (מלבד ראש חודש ניסן⁶), חנוכה, ט"ו בשבט, פורים ושושן פורים, ט"ו באב, אסרו חג של שלשה רגלים.⁷

ואם חל יום חופתם בימים שאין מתענין בהם רק מצד המנהג, כמו ל"ג בעומר והימים שבין ר"ח סיון לחג השבועות ובין יוה"כ פ לסוכות – מתענים.⁸

בפורים קטן או בשושן פורים קטן – אין מתענים, אולם אם רוצים להתענות – רשאים.⁹

טז. אם החופה חלה בימים שאין מתענים בהם, מתענים החתן והכלה ביום קודם לכן, ונחשב כמו שהתענו ביום החופה.¹⁰

יז. אם החתונה נקבעה ליום ראשון בשבוע והוא יום שאין מתענים בו – יש להתענות ביום שישי, ערב שבת קודש.¹¹

כז. ראה תורת מנחם ח"ב ע' 252 שכ"ק אדמו"ר הורה לחתן ה' צבי הירש חיותיק ע"ה להתענות ביום חופתו למרות שהיה פורים קטן. אולם במקדש ישראל ע' 91 מובא משמו של החתן הלל, שבעת קבלת-הפנים פנה לכ"ק אדמו"ר הרב צבי הירש אייזנשטאט ע"ה בטענה על זה שהחתן והכלה התענו בפורים-קטן, וכ"ק אדמו"ר השיבו: "כמו ששואלים – כך עונים. שאלו אצלי האם כדאי להתענות ועניתי שכדאי להתענות!". היינו שלא היתה כאן הוראה להתענות בפורים-קטן, רק הסכמה והיתר להתענות ביום זה. וראה בביאור הדברים בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 147 הע' 29. קובץ הערות וביאורים גל' תתע ע' 58.

כח. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חכ"ב ע' קנב. וראה התקשרות גל' תרמג ע' 17. וראה עוד להלן הע' לח.

כט. על פי אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"א ע' שצד. וראה שלחן מנחם ח"ו ע' קג. וראה להלן בפנים פל"ט סמ"א גבי תענית יארצייט.

כ. לקוטי לוי יצחק אגרות קודש ע' רז. הובא בכ"מ. וראה גם תשורה מוצקין, כ' אדר ראשון תשל"ד, ע' 18.

כא. רמ"א אה"ע סי' סא ס"א. שו"ע אדה"ז סי' תכט ס"ט. בטעמי תענית זו והנפק"מ ביניהם – ראה לקוטי שיחות ח"ל ע' 164 ואילך. חקרי מנהגים סי' קכה (ח"ד ע' קצא ואילך).

כב. ספר המנהגים ע' 75. וראה לקוטי שיחות ח"ל ע' 165. וראה סדר קידושין ונישואין פ"ד ס"ב. וש"נ חקרי מנהגים שם סוף אות ב (שם ע' קצד ואילך).

כג. מכתבא ברמ"א או"ח סי' תקעג ס"א ומג"א שם סק"ב.

כד. שם ובשו"ע אדה"ז סי' תכט ס"ט.

כה. שם וראה גם שו"ע אדה"ז שם סי"ז.

כו. לוח כולל חב"ד. וראה מנהג אבותינו בידו – נישואין, ע' יב ואילך. וש"נ.

יח. אם החתונה נקבעה לימי החנוכה – לא יתענו בערב חנוכה, שכן גם הוא אסור בתענית^ל, אלא לפני כן^{לא}.

לט. הגם שבמקרים אלו התענית אינה ביום החופה עצמו, נראה כי את הוידוי שמוסיפים החתן והכלה בתפלת מנחה^{לב} יאמרו ביום החופה עצמו^{לז}.

כ. כאשר יום החופה חל ביום שאין מתענים בו, הנה למרות שאין מתענים – אין לומר 'לחיים' ולשתות משקה המשכר^{לז}.

כ"ק אדמו"ר הרי"צ הורה לחתן שיום חופתו היה ביום שאין מתעניין בו, שבבוקר ישתה משהו, ועד לאחר החופה לא יאכל ולא ישתה, "פאסטין טאר מען ניט, אבער עסין און טרינקען דארף מען ניט" [=להתענות אסור, אך לאכול ולשתות לא צריכים]^{לז}.

ובדומה לזה הורה כ"ק אדמו"ר לא' החתנים שישתה משהו בבוקר, כגון משקה מחזק (כמיץ פירות), ועד לאחר החופה לא יאכל ולא ישתה^{לז}.

כא. יום שהחתן והכלה מתענים בו בימי הקיץ הארוכים – נכון להקדים את שעת החופה, על מנת להקל על תענית החתן והכלה^{לז}.

כב. אם החופה מתקיימת מבעוד יום ויוכלו לאכול אחר החופה קודם השקיעה – רשאים החתן והכלה להתענות גם בימים שאין מתענים בהן עד לאחר החופה^{לז}, מלבד בראש חודש^{לט}. אך כמדומה שאין נוהגים כן למעשה^{לז}.

לז. סדר קידושין ונישואין פ"ד הע' יד בשם הרב יהודה לייב שפירא שו"י.

לא. ראה מקדש ישראל ע' 291. שערי נישואין (מהדורת תשס"ח) ע' ראש.

לב. ראה תורת חיים ס' תקעג סק"ג, משום שרשאי להתענות תענית שעות.

לז. ויתכן דה"ל גם להמבואר לעיל בפנים סט"ז שבימים שאין מתענים יש להקדים התענית ליום שלפניו – דהיינו בדרך כלל, שהחופה היא אחר השקיעה או שמסתיימת לאחריה ונמצא שהיו שרונים בתענית כל היום, אבל אם החופה אמורה להסתיים מבעוד יום – יכולים להתענות ביום החופה עצמו, באם רוצים בכך, ששוכ"ס הוא יום התשובה, וכדלעיל הע' לג, וכיון שאוכלים לאחר החופה מבעוד יום ונמצא שאין מתענים. וכ"כ בשו"ת מהר"י מברונא ס' צג, מהמקורות הראשונים לתענית חתן וכלה. וראה גם לקוטי שיחות ח"ל שם הע' 48 והע' 52.

לט. שאסור להתענות בו אפי' תענית שעות – ראה שו"ע ונ"כ א"ח ס' תיח ס"א.

מ. מה גם, שבדרך כלל החופות מסתיימות פעמים רבות אחר השקיעה ולא מספיקים לאכול ונמצא שהתענו בימים שאין מתענים בהם.

ל. ראה דברי נחמיה, השלמה לשו"ר ס' עתר ס"ו-ז, דפס במהדורה החדשה דשו"ע אדה"ז ח"ד ע' תפו ואילך.

לא. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"א ע' שצד. וראה גם התקשרות גל' תרמ"ע' 17.

לב. ראה הלחן בפנים סכ"ט ואילך.

לז. ראה הדעות בזה בבטעי גבריא, הל' נישואין ח"א, פ"ח ס"ח. ובדיני ומנהגי ראש חודש חב"ד פ"ד הע' 21 כתב דמאחר שלמנהגו מתענה החתן בערב יום החופה גם את הוידוי אומר אז. מאידך, בסדר קידושין ונישואין פ"ד ס"ז כתב לאמור ביום החופה עצמו (לפי פתחי תשובה אה"ע ס' סא סק"ט. שרי חסד מערכת וא"ו אות ג). ונראה הדברים, שכן שוכ"ס יום התשובה הוא יום החופה עצמו, אלא שפרט זה של התענית הוקדם ליום שלפניו ולא שכללות ענין התשובה עבר ליום שלפניו, והלא הגם שאין מתענים ביום החופה עצמו נמנעים משתיית משקה המשכר ע"כ, כדלעיל בסעיף הבא.

לז. קיצור שולחן ערוך ס' קמו ס"א. וראה גם תשורה גולדמן, י' אלו תשע"ו, ע' 16.

לה. מיומן הרב יהודה לייב גרנר שו"י, הובא בתשורה טנגבוים, כ"ד אדר תשס"ד, ע' 15. כפר חב"ד גל' 1122 ע' 34.

פרק לד

פטירה וקבורה^א

השעות האחרונות

ידידי

א. סדר הוידוי מובא בסידור תורה אור².

כ"ק אדמו"ר הרשב"ב, כמה רגעים לפני שנשמתו עלתה לגנזי מרומים, בירך את בנו, כ"ק אדמו"ר הרי"צ, ונכדותיו ועוד בברכת כהנים³.
החסיד ר' שמואל מונקס ע"ה קודם פטירתו הלך בעצמו וקרא לאנשים שעברו שיבואו להיות נוכחים בשעת יציאת נשמתו, באמרו להם באו וראו פגירתה של עז, וכאשר נתאסף מנין אמר לו אחד הנוכחים שיאמר עמו וידוי, השיבו ר' שמואל בבדיחותא: "ידידי תאמר אתה..." פתח ר' שמואל ואמר: "ריבונו של עולם! עיקר המכוון שלך לא קיימתי, הגן עדן שלך איני צריך, מהגהינם שלך איני מתיירא, אם תחפוץ אתה לקחת אותי כפי שאני, מוטב, ואם לאו עשה מה שתרצה". והשיב עצמו במיטה, ותיכף התחילה הגסיסה עד שנפטר⁴.

הערה כללית בקשר לכל המובא לקמן בסידור תורה אור: סדר הוידוי ומנהגי ההלוויה והקבורה - לא נדפסו בסידור בחיי אדמו"ר הזקן, אלא נתווספו ע"י מוהרא"ד לאוואט ע"ה. להעיר שמצאנו כאלה שאמרו הנ"ל (ראה לדוגמא בלמען ידעו. בנים יולדו ע' 179. שמועות וסיפורים ח"ב ע' 29. אלה תולדות פרץ ע' 82), אך ראה המובא בתולדות אברהם חיים פ"ה בסופו לגבי אחד החסידים: "מאין לומר זאת, ואמר: 'אדם איז א מתנגדישער וידוי' (נהו וידוי של 'מתנגד'), והתחיל לומר במקום וידוי - את המאמר פתח אלי' שאומרים בכל עש"ק במנחה, ואמר אותו מתחילתו ועד סופו בנעימות ומתיקות גדולה". ולהעיר גם מהמובא באגרות קדש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ג ע' תקיא.

ג. אשכנזא דרבי ע' 98.

ד. תולדות ר' שמואל מונקס ע' 46.

א. בפרק זה פורטו המנהגים הקשורים לשעות האחרונות לפני הפטירה, הפטירה והזמן שעד הלוויה, אימות, הלוויה, הקבורה. בפרק הבא, פל"ה, יפורטו מנהגי שבעת ימי האבלות. בפל"ז יפורטו מנהגי הקמת המצבה, בפל"ז - מנהגי אבלות שלושים ו"א חודש, בפל"ח - מנהגי יארצייט, ובפל"ט יפורטו ההוראות והמנהגים בקשר לצוואה, עזיבות והנצחה.

בכל הבא לקמן ודיני מנהגי פטירה וקבורה - ראה ס' דרכי חסד להרב יצחק דובער אושפאל ע"ה, שיצא לאור מטעם החברא קדישא אדגות חסידי חב"ד נ"י. בליקוט זה הושם דגש על הנהוג (גם) בקרב חסידי חב"ד, והחילוקים בין מנהגי אה"ק ומנהגי חו"ל, הוראות רבותינו נשיאנו ותיאור מהנהגות לאחר הסתלקות רבותינו נשיאנו וחרבנות נ"ע.

ב. ע' 404.

כשהחסיד ר' פרץ מאצקין ע"ה היה חולה מסוכן ואמר וידוי, אזי כשהגיע ל"משה עבדך אמת" מנה את שמותיהם של רבותינו נשיאנו.⁸²

ב. הרבנית רבקה ע"ה, אשת כ"ק אדמו"ר המהר"ש, טרם נפטרה ביקשה שיביאו לה כוס מים. וכן היה אצל הרבנית שטערנא שרה ע"ה, אשת כ"ק אדמו"ר הרש"ב.⁸³

שעת יציאת הנשמה

ג. את הסתלקות אביו, כ"ק אדמו"ר הרש"ב, קיבל כ"ק אדמו"ר הריי"צ באופן של גדלות המוחין, אשר נפלא היה הדבר לראות איך שעמד כל הזמן עד יציאת הנפש אצל מיטתו של אביו כ"ק אדמו"ר ג"ע, לבוש בהחגורה וכובעו מתוקן כמו בשבת-קודש, כפי שהיה עומד תמיד בעת אמירת דא"ח מול אביו פנים אל פנים.⁸⁴

ד. יהודי שהיתה לו מסיבת סיום כתיבת ספר תורה בביתו, ובאותה שעה נפטרה אצלו צעירה דתיה, והופסקה כל המסיבה וכו', שאל על כך את כ"ק אדמו"ר, ומענה קודשו היה שזכה במצוה הכי גדולה: (א) להקל על רגעיו האחרונים של יהודי בעולם הזה, (ב) לטפל במת מצוה עד שבא האמבולנס, שזהו ענין הכי גדול שאפילו כהן גדול ביום הכיפורים בקודש הקודשים מחויב לצאת משם ולטפל בכי"ב.⁸⁵

לאחר הפטירה

קבלת השמועה והודעה על הפטירה

ה. הרבנית דבורה לאה ע"ה, בתו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש, כאשר נודע לה על הסתלקות אביה, הסתובבה אל הקיר, וכך נשארה על עומדה במשך שלש יממות (!) ולא ידעה מכל הנעשה סביבה, לא נשמע קולה כו'.⁸⁶

לאחר פטירת אחיו, הרב ישראל אריה לייב ע"ה, בשנת תשי"ב, בחר כ"ק אדמו"ר שלא להודיע לאמו על דבר הפטירה כלל.

לאחר פטירת אמו, הרבנית חנה ע"ה, אישר כ"ק אדמו"ר להודיע על הפטירה בדין, בתוכנית במוצאי שבת-קודש.⁸⁷

ט. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ האזינו תשי"ב (תורת מנחם

ח"ד ע' 25).

י. לגבי החשש של פירסום פטירה - ראה בשערי הלכה (סלוניס) ח"ב סי' פ.

ה. אלה תולדות פרץ ע' 82.

ו. ימי מלך ח"ב ע' 621.

ז. אשכבתא דרבי ע' 96. וראה גם בימי בראשית ע' 69.

ח. לקוטי שיחות חל"ה ע' 345.